

circa 35 km.

Fietsroute kunst & cultuur

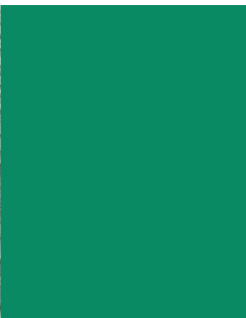
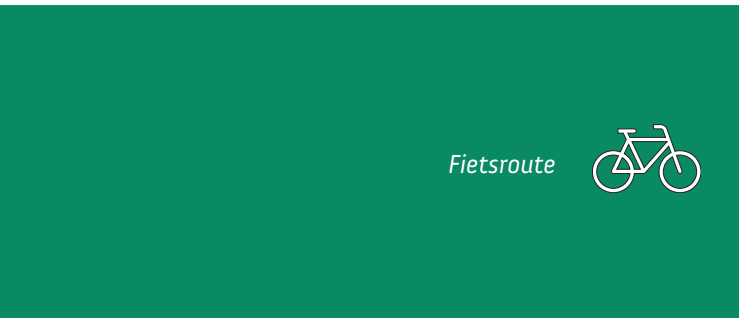

Schaarsbergen

Fietsroute kunst en cultuur

Schaarsbergen

Schaarsbergen, voor veel Arnhemmers een wijk binnen de gemeente Arnhem. Maar degenen met een beetje historisch besef beschouwen Schaarsbergen als een dorp binnen de gemeentegrenzen van Arnhem. Bij binnenkomst in Schaarsbergen, van welke kant dan ook, staat een plaatsnaambord met de tekst 'Schaarsbergen gem. Arnhem'. Het dorp Elden, of zo je wilt de Arnhemse wijk Elden, heeft een soortgelijke status, met dit verschil dat Elden in 1966 daadwerkelijk is geannexeerd door Arnhem. Maar ook Elden heeft aan haar grenzen eigen plaatsnaamborden.

Rond het midden van de 19e eeuw is Schaarsbergen als dorpsgemeenschap ontstaan. Heidegronden aldaar werden in 1840 door de gemeente verkocht aan H.J. Heuvelink sr., C.J. Frohnhauser, G.J. van Orsoy Veeren, A.F. Burgers en E.L. baron van Voorst tot Voorst. De kopers hadden de verplichting om deze heidegronden binnen tien jaren te ontginnen. Ook de baronnen Brantsen van de Zijp en Van Heeckeren van Enghuizen, alsook C.H. de Bruijn, hadden in die begintijd een grote rol bij de ontwikkeling van Schaarsbergen.

De ontginning begon met de verharding en verbetering van oude zandwegen met de namen Kemperbergerweg, Schelmseweg, Deelenseweg en Koningsweg en de aanleg van ontginningsboerderijen. De betrokken boeren, arbeiders en dagloners vestigden zich rond de Koningsweg en Kemperbergerweg. In 1862 werd de eerste school in gebruik genomen, de latere Openbare Lagere School I, en in 1882 werd er een tweede school in het dorp geopend, de School met de Bijbel. Eind 1869 werd de Nederlands Hervormde Kerk in gebruik genomen, algemeen bekend als de Dorpskerk Schaarsbergen. Rond de invoering van de postcodes eind jaren 70 van de vorige eeuw is de status van Schaarsbergen gewijzigd van zelfstandig dorp tot onderdeel van Arnhem.

Een paar van de eerdergenoemde (voormalige) ontginningsboerderijen zijn in de route opgenomen. Daarnaast verdienen een drietal in opdracht van H.J.C.J. baron van Heeckeren van Enghuizen gebouwde ontginningsboerderijen extra aandacht. De baron was militair en politicus en kocht in 1821 het landgoed Sonsbeek. Op zijn landgoed, dat veel uitgestrekter was dan het huidige Park Sonsbeek (zie ook routenummer 13), had de baron o.a. drie ontginningsboerderijen laten bouwen die hij namen gaf van veldslagen waaraan hij als militair in dienst van Napoleon had deelgenomen tijdens Russische veldtochten. Boerderij Moskowa uit 1847, deze ligt aan de Apeldoornseweg naast Begraafpark Moscowa (met een

c) en is tegenwoordig in gebruik als uitvaartcentrum. Boerderij Leipzig is rond 1853-1854 gebouwd en in 1970 afgebroken. Het lag aan de Koningsweg ongeveer op de plek van het huidige opleidings- en adviesbureau IPC De Groene Ruimte. Boerderij Dresden is rond 1859 gebouwd en is als ruïne kort na de oorlog afgebroken, het lag aan de Koningsweg ongeveer ter hoogte van de Oranjekazerne.

Schaarsbergen is veruit het grootste deelgebied van de gemeente Arnhem. Voor de beeldvorming: heel Arnhem inclusief Schaarsbergen is 10.154 hectare, het grondgebied van Schaarsbergen bedraagt 5.078 hectare en beslaat dus de helft van het grondgebied van de gemeente Arnhem.

En daarnaast, maar dat zal velen niet verrassen, bestaat het overgrote deel van deze 5.078 hectare ook nog eens uit natuur, slechts circa 10% is stedelijke bebouwing en infrastructuur.

Schaarsbergen is het noordelijkste deel van Arnhem en de officiële begrenzing in detail is erg lastig aan te geven. Simpelweg zou je kunnen zeggen dat Schaarsbergen bestaat uit het grondgebied van de gemeente Arnhem dat boven de Schelmseweg en Johannahoeveweg (ten noorden van Oosterbeek) ligt.

Het dorp heeft in totaal circa 2.300 inwoners en is verdeeld in vier buurten.

- N.O. van Schaarsbergen. Dit is veruit het grootste deel van Schaarsbergen, maar er staan slechts ongeveer 150 woningen. In dit deel van Schaarsbergen bevinden zich o.a. het Nederlands Openluchtmuseum, Burgers' Zoo en de Oranjekazerne, de thuisbasis van de Luchtmobiele Brigade.
- Schaarsbergen. Dit is dus zowel de naam van het dorp als de naam van een buurt in het dorp. Het is een brede strook, in het midden van het dorp, links en rechts van de Kemperbergerweg. Er staan een kleine 100 woningen.
- West van Schaarsbergen. Dit is het gebied links van de Bakenbergseweg en onder de Koningsweg. In het gebied staan ongeveer 140 woningen en in dit deel van Schaarsbergen bevinden zich o.a. Park

Warnsborn, Sportcentrum Papendal en verkeersknooppunt Grijsoord.

- Bakenberg. Dit is grofweg het gebied tussen Schelmseweg, Bakenbergseweg, Het Lage Erf en Kemperbergerweg. In dit meest bebouwde gebied staan bijna 550 woningen.

Binnen de grenzen van Schaarsbergen bevinden zich een groot aantal rijksmonumenten, in totaal een kleine 200. Veruit de meeste hiervan bevinden zich in het noorden van Schaarsbergen binnen het rijksmonument Fliegerhorst Deelen. Dit rijksmonument bestaat uit vele gebouwen en objecten, in totaal ruim 150, die ieder afzonderlijk als een rijksmonument zijn aangemerkt. In het rijksmonumentenregister is het rijksmonument Fliegerhorst Deelen opgedeeld in zeven groepen t.w.: Deelen/Groot-Heidekamp; Deelen/Klein-Heidekamp; Deelen/Vrijland-Noord; Deelen/Vliegveld; Deelen/Zeven Provinciën; Deelen/Koningsweg-Noord; Deelen/Koningsheide en Diogenes. Slechts een paar van de ruim 150 objecten van dit rijksmonument Fliegerhorst Deelen zijn opgenomen in de voorliggende route.

Daarnaast zijn er binnen de grenzen van Schaarsbergen nog enige tientallen andere rijksmonumenten. Deze zijn bijna alle in de voorliggende route opgenomen dan wel worden genoemd.

Naast rijksmonumenten heeft Schaarsbergen binnen haar grenzen ook ruim 100 gemeentelijk monumenten. Hieronder 37 grens- en wegpalen, waarvan de meeste dateren uit de 18e en 19e eeuw. Slechts een paar van dit soort palen is in de voorliggende route opgenomen. Van de overige gemeentelijk monumenten wordt een groot aantal specifiek in de route genoemd.

Buitenplaats Koningsweg is een bijzondere plek in Schaarsbergen. Het is een creatieve en culturele enclave, daar waar ooit Duitse bezetters gehuisvest waren. Het ligt aan de noordrand van de Koningsweg, heel specifiek gaat het om twee delen van het rijksmonument Vliegerhorst Deelen, t.w. Koningsweg-Noord en Zeven Provinciën. In 2011 is Kondor Wessels eigenaar geworden van dit gebied, nadat het Ministerie van Defensie er al in 2006 was vertrokken. In de beginfase bewoonden circa veertig personen, o.a. via SLAK, een paar tot atelierwoningen omgebouwde legeringsgebouwen. Daarna is een deel van de bestaande bebouwing die na de oorlog gerealiseerd is, gesloopt en heeft deze plaatsgemaakt voor passende nieuwbouw. Verder zijn in het deel Koningsweg-Noord vier bestaande legeringsgebouwen en een aantal andere gebouwen, met behoud van historische waarden, omgebouwd tot moderne woonhuizen. In het deel Zeven

Provinciën zijn de zeven rijksmonumentale boerderijbunkers met behoud van hun status toekomstbestendig gemaakt. In het gebied van Buitenplaats Koningsweg zijn in 2022 en 2023 ook nog elf zgn. follies gebouwd, bij routenummer 7 kun je er meer over lezen.

De lange kunst- en cultuurroute door Schaarsbergen is in drie delen opgeknipt:

- Deel 1 bestaat uit de routenummers 1 t/m 34. Dit deel heeft een lengte van ongeveer 12 km Na routenummer 34 staat beschreven hoe je snel in het centrum van Arnhem kunt komen.
- Deel 2 bestaat uit de routenummers 35 t/m 63. Dit deel heeft een lengte van ongeveer 11 km en eindigt tegenover het startpunt van de route. Maar vergeet vooral niet om het derde deel ook een keer te doen.
- Deel 3 bestaat uit de routenummers 64 t/m 90. Dit deel heeft ook een lengte van ongeveer 11 km en eindigt bij het startpunt van deze route.

Elf objecten zijn niet in de route opgenomen omdat deze daarin erg lastig zijn in te passen. Het gaat om objecten op Sportpark Papendal (de nummers 91 t/m 94) en objecten van Abdij Koningsoord (de nummers 95 t/m 101). Beide locaties horen bij Schaarsbergen. Velen zullen denken dat de Abdij Koningsoord in Oosterbeek ligt,

maar het ligt toch echt op het grondgebied van de gemeente Arnhem. Vanaf pagina 99 kun je meer over deze elf objecten lezen.

De route komt langs objecten die op privéterrein staan. Realiseer je dat je dat privéterrein niet kunt betreden. Gedurende de route moet je ook regelmatig een (drukke) weg oversteken. Kijk sowieso goed uit en bij het oversteken van een weg moet je, zeker als er geen formele oversteek is, extra goed uitkijken.

Maar wat bovenal geldt, geniet van deze fietstocht door Schaarsbergen en laat je verrassen door de variatie en veelheid van kunst- en cultuurobjecten die je onderweg in het uitgestrekte gebied tegenkomt.

De start van de route is bij de dorpskerk van Schaarsbergen, Kemperbergerweg 800.

Op reguliere kerktijden is de dorpskerk geopend, ga dan vooraf of kort na de kerkdienst even naar binnen om een mooie eerste steen te bekijken en vergeet dan niet om ook even een kijkje te nemen in de kleine kerkzaal om je te verbazen over de drie indrukwekkende glas-inloodramen.

Locatie: Kemperbergerweg 800

Locatie: Kemperbergerweg 800

Nederlandse Hervormde Kerk (1869) ligt aan de Kemperbergerweg met aan de voorzijde een groot gazon met daarin een paar forse bomen. Rechts van de kerk ligt de pastorie, evenals de kerk een gemeentelijk monument. De gebouwen en de achter de kerk liggende begraafplaats zijn omgeven door bossen en dat levert een idyllische aanblik op. De houten klokkentoren van de zgn. zaalkerk versterkt dit beeld extra. Het ontwerp van de kerk van de Protestantse Gemeente Schaarsbergen is van een onbekende architect. De kerk is gebouwd in de stijl neoclassicisme.

Eerste steen Dorpskerk Schaarsbergen (1869) bevindt zich rechts in het voorportaal van de dorpskerk van Schaarsbergen. Op de grote eerste steen de namen van de vijf leden van de Commissie die de kerk gesticht hebben en de inwijdingsdatum 5 december 1869, wat tevens de datum is waarop de kerk aan de gemeente Schaarsbergen ten geschenke is gegeven. De kerk van de Protestantse Gemeente Schaarsbergen, sinds 1993 een gemeentelijk monument, is gebouwd in de stijl neoclassicisme naar ontwerp van een onbekende architect.

En zoals gezegd de drie indrukwekkende glas-in-loodramen. Bij binnenkomst in de kerkzaal zijn ze links tegen de wand niet te missen.

We gaan nu naar de bij de kerk behorende begraafplaats Vredenoord. Deze ligt achter de kerk en dateert uit omstreeks 1870. Van de oorspronkelijke aanleg is aan de noordzijde van het oudste gedeelte nog wat bewaard gebleven, zoals delen van een oud toegangshek en een vervallen lijkenhuisje. We gaan hier naar twee opvallende grafmonumenten/grafkelders, beide een gemeentelijk monument. We gaan via het grindpad en door het metalen toegangshek van de begraafplaats naar binnen. Al direct zien we links een grafmonument bestaande uit zeven staande stenen ter nagedachtenis aan diaconessen, proefzusters en huisgenoten van het Diaconessenhuis Arnhem. We lopen dat voorbij en na circa 25 meter loop je, verscholen tussen rododendronstruiken, bijna tegen de eerste grafkelder aan.

Locatie: Kemperbergerweg 800

Locatie: Kemperbergerweg 804

3

Psalm 150 (1965) is een groot glasvenster bestaande uit drie verticale glas-in-loodramen van ieder zes bij twee meter. De modern ogende ramen bevonden zich in het voormalige Reformatorisch College Blaucapel (later Gerrit Rietveld College) in Utrecht en zijn na sloop van dit gebouw in 2015 'verhuisd' naar de Nederlandse Hervormde Kerk in Schaarsbergen. De kleurrijke ramen zijn in de kerkzaal als drie grote aparte lichtvensters tegen de wanden geplaatst en geven de zaal een prettig zachte uitstraling. Psalm 150 gaat over muziek en dans, de prachtige ramen laten daar geen misverstand over bestaan. Kunstenaar Gunhild Kristensen heeft de ramen als één kunstwerk gemaakt. Met het raam met de rode dansers in het midden, links de harpser die naar de rode dansers kijkt en rechts de fluitspelers die ook naar de rode dansers kijken. In de kerk zijn alle drie de ramen solitair en bovendien in spiegelbeeld geplaatst.

4

Familiegraf familie Braat (1927) ligt eveneens in het oudste deel van begraafplaats Vredenoord (om precies te zijn eerste afdeling nr. 2). Het bestaat uit een door rododendrons overwoekerde heuvel waarbinnen zich een zware tombe bevindt die is afgesloten door een diamantkopvormige plaat. Op deze plaat staan de namen van de, voor zover bekend en nauwelijks leesbaar, twee aldaar begraven personen. Dit zijn doctor H. Braat († 1929) en zijn tweede echtgenote J.M.L. Reuse († 1936). Naar zeggen was het familiegraf al in 1927 door Braat aangekocht voor later gebruik.

Als je nu iets naar rechts loopt zie je een opvallende grafheuvel.
Dit is het grafmonument van de familie Brantsen van de Zyp.

We verlaten de begraafplaats op dezelfde wijze als we gekomen zijn en gaan richting het grote gazon voor de kerk. Het kleine pand links dat we het eerst passeren is het voormalige koetshuis/paardenstal uit circa 1880, het grote pand direct daarna links is uit circa 1870 en is de nog steeds in gebruik zijnde pastorie van de kerk. Beide panden hebben neoclassicistische elementen en zijn een gemeentelijk monument. Aankomend bij het grote gazon van de kerk gaan we via het pad rechts ervan naar de weg, de Kemperbergerweg. Kort voordat we daar aankomen zien we rechts een sokkel met een buste.

Locatie: Kemperbergerweg 804

Locatie: Kemperbergerweg 800

5

Grafmonument familie Brantsen van de Zyp ligt in het oudste deel van begraafplaats Vredenoord (om precies te zijn eerste afdeling nr. 1). Het monument heeft de vorm van een klassieke zuiver ronde grafheuvel. Tussen de gepleisterde bakstenen wanden gaat een bakstenen trap naar beneden naar een zware dubbele ijzeren deur. Boven deze deur is een medaillon aangebracht met daarin het familiewapen van Brantsen, bestaande uit een gekroond wapenschild met daarop een afbeelding van drie zwaarden en drie Franse lelies. Het geheel wordt afgesloten door een fronton met op de onderste lijst daarvan het opschrift 'Ik ben de opstanding en het leven. Joh.s 11,25'. Voor zover bekend liggen er zes personen in het familiegraf begraven. Waaronder J.C.J. baronesse van Heeckeren van Kell († 1882), de echtgenote van D.W.G.J.H. baron Brantsen van de Zyp († 1851), en hun zoon W.G. baron Brantsen van de Zyp († 1899).

12 | Kunst- en cultuurroute Schaarsbergen

6

Buste van Clément van Maasdijk (1911) staat bij een van de opritten naar de dorpskerk van Schaarsbergen. Van Maasdijk was een luchtvaartpionier en de eerste Nederlander die bij een vliegtuigongeluk omkwam. Dat gebeurde op de avond voor aanvang van de vliegweek in Arnhem van 1910. Hij gaf een demonstratie voor zijn verloofde en het organisatiecomité, en stortte neer. Van Maasdijk ligt begraven op Moscowa. De door Auguste Falise gemaakte buste stond eerder ook op Moscowa. Daar werd ze in 1986 gestolen, en via via kwam ze terecht in een antiekwinkel in Enschede. Daar is ze voor tweeduizend gulden door de gemeente teruggekocht. Vervolgens heeft de buste op diverse plekken gestaan, waaronder de collegekamer van het stadhuis. Sinds 2001 staat ze op de huidige plek en in 2008 is ze aangewezen als gemeentelijk monument. Op de plek waar het vliegtuig in 1910 neerstortte staat een gedenksteen, zie routenummer 85.

13 | Kunst- en cultuurroute Schaarsbergen

We gaan nu rechtsaf de Kemperbergerweg in. Bij de rotonde iets verderop slaan we rechtsaf en gaan we de Koningsweg in. Na ongeveer 300 meter zie je links de toegangsweg (het Radarpad) tot het terrein van de in de inleiding genoemde Buitenplaats Koningsweg. Neem gerust de tijd om er een beetje rond te kijken, kijk wel goed uit met oversteken. Als je na de ingang van het terrein rechtdoor fietst en aan het eind van de weg naar rechts meedraait, kom je vanzelf langs de drie bijzondere woningen (follies) die op de foto staan.

We gaan weer terug naar de Koningsweg en vervolgen onze weg op het tweerichtingsfietspad. We stoppen verderop bij het eerste houten bankje rechts naast het fietspad. Aan de overkant van de weg zien we met huisnummer 23b een zgn. hallehuisboerderij uit 1959, een gemeentelijk monument.

Locatie: Radarpad

Locatie: Koningsweg 23b

7

Folies Buitenplaats Koningsweg (2022-2023). In totaal zijn het er elf. Deze bijzondere in het gebied verstopte verblijfslocaties worden gekenmerkt door hun heel speciale vorm. Bijv. de vorm van een hooiberg, of van een vogelspothut of van een grote stapel hout. De bijzondere panden zijn gebouwd door verschillende architecten, zijn particulier eigendom en kunnen worden gehuurd. Feitelijk wordt de naam follie (van het Engelse folly) hier niet helemaal correct gebruikt. Een follie is nl. een bouwwerk dat ongeschikt is voor huisvesting en slechts een kunstzinnig, decoratief of ludiek doel heeft. In het medio 2021 uitgegeven boek 'VOOR DE GEK!, follies in Nederland' kun je meer over follies lezen.

8

Hallehuisboerderij Wildhoeve (1959) is een ontwerp van de Arnhemse architect F.W. Schmale in de trant van de Delftse School. De boerderij is in opzet, constructie, materiaalgebruik en detaillering kenmerkend voor de traditionalistische boerderijbouw in de periode kort na WOII. De boerderij is gebouwd op de plek van een veel kleinere boerderij uit het midden van de 19e eeuw die dermate was vervallen dat herbouw noodzakelijk was. Naar zeggen werd de nieuwe boerderij, sinds 2008 een gemeentelijk monument, gebouwd met overheidssteun vanuit de Premiereregeling Woningbouw begrotingsjaar 1958.

Na boerderij de Wildhoeve fietsen we verder en passeren de volgende voormalige boerderij, Heiderijk. Kort daarna gaan we linksaf. Hiervoor moeten we de weg oversteken, goed uitkijken. In deze smalle weg zien we na circa 400 meter links rijksmonument en B&B Adelaerthoeve. Bij de voordeur is een eerste steen uit 1949 te zien.

Bij dezelfde voordeur is nog een bijzondere steen in de gevel aangebracht.

Locatie: Koningsweg 24

Locatie: Koningsweg 24

Eerste steen Adelaerthoeve (1949) bevindt zich rechts naast de ingang van boerderij De Adelaerthoeve. Op de gevelsteen de naam van de boerderij, het jaartal 1949 en de naam Marja Schipper, naar zeggen de dochter van de aannemer destijds. De boerderij is een van de vier boerderijen die naar een ontwerp van de Amsterdamse architect L.A. Heijdelberger zijn gebouwd en ook wel De Vier Heemskinderen worden genoemd. Alle vier de gebouwen zijn een rijksmonument en drie ervan (Adelaerthoeve, Reinouthoeve en Ritsaerthoeve) waren van origine vliegtuighangars van de Duitse bezetter en werden na de oorlog in opdracht van de Nederlandse Heidemaatschappij en de Stichting Beheer Landbouwgronden omgebouwd tot boerderijen. De vierde boerderij, Writsaerthoeve, werd na de oorlog gebouwd met bouw materiaal afkomstig van het vliegveld. De boerderijen hebben alle vier een bijzondere gevelsteen met een afbeelding van vier ruiters op één paard.

16 | Kunst- en cultuurroute Schaarsbergen

De Vier Heemskinderen (1947-1950) is de naam van vier boerderijen naar een ontwerp van de Amsterdamse architect L.A. Heijdelberger. Drie van de gebouwen waren van origine vliegtuighangars van de Duitse bezetter en werden na de oorlog in opdracht van de Nederlandse Heidemaatschappij en de Stichting Beheer Landbouwgronden omgebouwd tot boerderijen. De vierde, de 'Writsaerthoeve', werd na de oorlog gebouwd met bouw materiaal afkomstig van het vliegveld. De vier boerderijen, alle vier een rijksmonument, hebben alle vier een bijzondere gevelsteen en heten Adelaerthoeve, Reinouthoeve, Ritsaerthoeve en Writsaerthoeve. Het idee om de naam De Vier Heemskinderen aan deze boerderijen te verbinden kwam van de echtgenote van de directeur van de Stichting Landbouwgronden, mevrouw Verkoren. De Vier Heemskinderen is een sage uit de tijd van Karel de Grote.

17 | Kunst- en cultuurroute Schaarsbergen

We gaan weer terug naar de Koningsweg, steken de weg weer over (kijk goed uit) en gaan linksaf op het fietspad verder. Al heel snel zie je aan de overkant van de Koningsweg een volgende boerderij, ook een rijksmonument, die circa 100 jaar ouder is dan boerderij Wildhoeve die we bij routenummer 8 zagen.

Direct rechts naast deze voormalige ontginningsboerderij ligt een privépad waaraan een houten pand in Zwitserse chaletstijl ligt. Je kunt hier de weg oversteken via een smal pad, kijk wel goed uit. Je komt dan aan de andere kant van de weg uit op een kleine open ruimte waar je, naar links kijkend, goed zicht hebt op het hiervoor genoemde buitenhuis. Ook kun je, iets naar rechts kijkend maar niet het privépad oplopend, een glimp opvangen van het hieronder genoemde jachthuis.

Locatie: Koningsweg 27a

Locatie: Koningsweg 27b

11

Buitenhuys 't Heuvelink (1846) was van oorsprong een ontginningsboerderij dat rond 1850 werd gekocht door de Arnhemse stadsarchitect H.J. Heuvelink sr. Voor zover bekend heeft hij het pand niet ontworpen, maar heeft er in de jaren daarop wel wat uitbreidingen aan gedaan. In 1871 werd zijn zoon H.J. Heuvelink jr. door vererving de nieuwe eigenaar. Deze liet een tweede huis bouwen en liet ook een tuin met lanenstructuur aanleggen. De van oorsprong boerderij werd hierdoor een buitenplaats en bleef tot 1945 in handen van nazaten van de Heuvelinks. Sinds 1965 is het pand een rijksmonument. Vader en zoon Heuvelink waren zeker geen onbekenden in Arnhem. Heuvelink sr. had in 1853 het plan voor het Arnhemse Spijkerkwartier gemaakt dat echter slechts beperkt werd uitgevoerd. Na het overlijden van zijn vader blies Heuvelink jr. het plan nieuw leven in en kwam hij in 1878 ook met het Boulevardplan. Beide plannen waren begin 20e eeuw gerealiseerd.

12

Jachthuis 't Heuvelink (1893) is sinds 2008 een gemeentelijk monument en is onderdeel van buitenplaats 't Heuvelink. Het houten pand in Zwitserse chaletstijl is vermoedelijk vervaardigd door de firma Klinghardt & Co, de voorloper van N.V. Machinale Houtbewerking-Maatschappij 'De Specht' uit Zeist. Opdrachtgever voor de bouw was H.J. Heuvelink jr., de toenmalige eigenaar van buitenplaats 't Heuvelink. Het chalet deed destijds dienst als jachthuis en is in latere jaren bewoond geweest door de beheerder van de buitenplaats en de bijbehorende terreinen, tegenwoordig ter grootte van ca. 15 hectare. Vanaf 1946 was die beheerder M. Slotemaker en hij bewoonde het pand met zijn gezin bestaande uit zijn echtgenote, twee zonen en zes dochters. Na het overlijden van haar man is mevrouw Slotemaker er tot haar overlijden in 2001 blijven wonen. Daarna heeft een van de dochters er nog samen met haar partner tot begin 2016 gewoond.

We gaan weer terug naar het tweerichtingsfietspad, kijk goed uit, en vervolgen naar links onze weg. Direct na het kruispunt Koningsweg – Deelenseweg iets verderop, stoppen we bij het witte pand dat direct rechts na het kruispunt ligt. We zien daar een vreemde paal aan de rand van de heg staan. Een eind verderop staat nog zo'n paal. Daar komen we niet langs. Jarenlang heeft deze onder een dikke laag stof onopgemerkt op de Gemeentewerf Arnhem gelegen. In 2018 werd deze ontdekt door de Stichting Kunst in de Publieke Ruimte Arnhem en na restauratie door Gemeente Arnhem in 2020 herplaatst op de huidige plek, daar waar het in het verleden ook (ongeveer) stond.

We fietsen weer verder op het tweerichtingsfietspad en bij het eerstvolgende kruispunt circa 750 meter verder slaan we rechtsaf de Clement van Maasdijklaan in. Na ongeveer 200 meter is rechts een zandpad naar een open terrein, waar het monument ter nagedachtenis aan de gesneuvelde 1e Divisie 7 December-militairen staat.

Locatie: Deelenseweg

Locatie: Clément van Maasdijklaan 5

13

Jagtpalen (rond 1850) met de inscriptie "Sonsbeek Privative Jagt Heeckeren van Enghuizen". Het zijn er twee en ze staan aan de Koningsweg circa twee kilometer uit elkaar. De twee jagtpalen gaven in het verleden de noordgrens van het jachtgebied van baron van Heeckeren van Enghuizen aan. De familie van Heeckeren van Enghuizen was tussen 1821 en 1899 eigenaar van landgoed Sonsbeek dat toen een stuk groter was dan het tegenwoordige Park Sonsbeek. De jagtpalen steken zo'n drie meter boven de grond uit en hebben een omvang van 30x30 centimeter. Rondom het gebied staan ook meerdere grenspalen. Deze hebben echter geen inscriptie en zijn slechts 20x20 centimeter in omvang. De jagtpaal op de hoek van het kruispunt staat er al jaren, de eerdergenoemde jagtpaal ter hoogte van IPC Groene Ruimte staat er sinds 2020.

14

Divisie-monument (1960) is opgericht ter nagedachtenis aan de gesneuvelde 1e Divisie 7 December-militairen. Het monument bestaat uit een plastiek van enige tientallen in elkaar overlopende kruizen, en een witte natuurstenen schaal met een urn vol aarde afkomstig van het ereveld Menteng Pulo (bij Jakarta). E.e.a. naar ontwerp van architect A.J.H. Haak. Later werd het monument uitgebreid met een bronzen plaquette met het portret van generaal-majoor H.J.J.W. Dürst Britt, een klokkentoren, het embleem van de 1e Divisie 7 December en een paar natuurstenen muurtafels met de namen van circa zevenhonderd omgekomen militairen. Het monument heeft van 1960 tot 1997 in Schaarsbergen gestaan. Daarna is het in 1997 met de Divisie meeverhuisd naar Apeldoorn. Nadat de Divisie werd ondergebracht bij de Luchtmobiele Brigade in Schaarsbergen verhuisde het monument in 2006 weer mee naar Schaarsbergen naar de huidige plek.

We gaan nu weer terug naar het eerdere kruispunt en gaan daar rechtsaf, we vervolgen dus onze weg op de Koningsweg. Na ongeveer 250 meter steken we naar links de Koningsweg over, let goed op het verkeer, en gaan we naar de opvallende voormalige kapel die achter een groot plantsoen ligt.

Mocht je de mogelijkheid hebben om de kapel binnen te gaan, doe dat dan vooral, want het is een prachtige kleine ruimte met een schitterend betegelde vloer. Bovendien bevindt zich in de kapel een groot glas-inloodraam direct boven de ingang en is er achterin de kapel een heel bijzondere doopvont te zien.

Locatie: Koningsweg 31d

Locatie: Koningsweg 31d

15

Christus Koningkapel (1931) wordt ook wel Kapel van Vrijland of Jagerskapel genoemd. Op bouwtekeningen van destijds van architect A.J.M. Vosman wordt het pand Kapel Huize Vrijland genoemd. De rooms-katholieke kapel in de stijl Delftse School was onderdeel van het opleidingsinstituut broeder-missionarissen van de Fathers of Mill Hill. Na de tijdens WOII opgelopen schade werd de kapel hersteld en wit geschilderd en sinds 1957 is het, inclusief het rechts naastgelegen kloostergebouw (Huize Vrijland), in gebruik door het Ministerie van Defensie. Zij gebruikten de kapel voor de rooms-katholieke eredienst van de nabijgelegen Oranjekazerne en voor de jaarlijkse herdenking van de gevallen van de 7 december bataljons. Tegenwoordig wordt de kapel, de enige kapel die het Ministerie van Defensie in zijn bezit heeft, zeer sporadisch gebruikt voor bijzondere evenementen. Het tussenliggende landhuis, die de kapel en het kloostergebouw aan elkaar verbond, overleefde de oorlog niet en restanten werden kort erna afgebroken.

16

Glas-in-loodraam aalmoezenier G. Zegwaard (1960) werd op 20 juli 1960 onthuld als blijvende herinnering aan het 12,5 jarig aalmoezeniersjubileum van G. Zegwaard. De aalmoezenier kreeg dit kleurrijke raam aangeboden door de '1e divisie 7 december' van het '12e infanteriebataljon Gardejagers'. Bovenin het raam staat op een banier 'VRIENDSCHAP LIEFDE TOEWIJDING' en op een kleinere banier onderin het raam staat 'Dec. 1947 / juni 1960'. Het ronde raam bevindt zich boven de ingang van de Christus Koningkapel en heeft een doorsnede van circa 1,5 meter. De maker van het raam is dienstplichtig militair Jan de Winter uit Vlaardingen, voor wie dit raam zijn eerste glazenierswerkstuk was.

Zoals gezegd is er achterin de kapel een heel bijzondere doopvont te zien.

Nu gaan we even bij de burens kijken, het opvallende witte pand rechts van de kapel. Het pand verkeert in een slechte staat en in 2023 was er sprake van dat het pand zou worden gesloopt. Inmiddels is sloop van de baan en de eigenaar, het Ministerie van Defensie, gaat de komende periode het pand weer aantoonbaar maken. Tevens vindt er door hen onderzoek plaats naar de mogelijkheden van herbestemming van het pand met als vermoedelijk resultaat dat er grootschalige renovatie zal plaatsvinden.

Locatie: Koningsweg 31d

Locatie: Koningsweg 31d

17

Doopvont (rond 1300) staat in de apsis van de kapel en is afkomstig uit de ruïne van de kerk in de niet meer bestaande gemeente Villefert (Frankrijk). De doopvont is door de lokale bevolking geschonken als dankbetuiging aan het 11e Geniebataljon van de 1e Divisie 7 December voor de aanleg in 1960 van een weg. De ruïne staat er nog steeds, De kleine gemeente Villefert lag in het Franse departement Creuse. De revolutionaire naam van de gemeente was Librefert.

18

Huize Vrijland (1934) is evenals de links ervan gelegen kapel een ontwerp van architect A.J.M. Vosman. Het pand was een aangebouwde kloostervleugel die tegen het uit 1897 daterende landhuis was aangebouwd. Het geheel, inclusief de eerdergenoemde kapel, hoorde bij het landgoed Vrijland en was destijds onderdeel van het vroegere kloostercomplex van de Fathers of Mill Hill. Aan het begin van WOII vorderde de Duitse bezetter het landgoed en moest de kloostergemeenschap naar elders verhuizen. Zij vestigden zich uiteindelijk op de Johannahoeve op de grens van Oosterbeek en Arnhem. Die nieuwe plek noemden zij Nieuw-Vrijland, de oude plek wordt door hen Oud-Vrijland genoemd. In 1944 werd het landhuis door geallieerde bombardementen vernietigend en sindsdien resteert van het pand alleen de kloostervleugel. Van 1957 tot 2009 is het complex in gebruik geweest bij Defensie en rond 2020 waren als antikraak de Arnhemse hackers van Stichting Hack42 in het pand gehuisvest.

We gaan weer terug naar de Koningsweg, steken deze over (kijk goed uit) en gaan via het tweerichtingsfietspad rechtsaf, we fietsen dus een stukje terug. Bij het tweede kruispunt, dit is waar we net die jagtpaal hebben gezien, gaan we linksaf de Deelenseweg in. Die volgen we tot we na circa 1,5 km onder de A12 zijn doorgereden. Daarna volgen we na ongeveer 500 meter de aftakking van de weg naar links. Dit is de Cattepoelseweg. Deze weg volgen we ruim 1 km en we stoppen direct nadat we een viaduct onderdoor zijn gegaan. We draaien ons om en kijken naar de bovenrand van het viaduct (de Schelmsebrug) en zien daar beeldhouwde wapens met een adelaar.

We fietsen verder en slaan bij de eerstvolgende mogelijkheid linksaf en weer linksaf, een 180 graden bocht dus. We fietsen nu naar 'boven' en bij de rotonde aankomend gaan we rechtsaf de Schelmseweg op richting Rozendaal. Ongeveer 500 meter verder gaan we bij het kruispunt via de oversteek linksaf. Kijk goed uit met oversteken. Je gaat al snel door een wit toegangshek en komt in het rustige Park Waterberg. Na ongeveer 1 km is er links tegen de bosrand een open plek met een oorlogsmonument.

Locatie: Schelmsebrug

Locatie: Waterbergseweg

19

Wapens (1923) zijn, vanuit het centrum van de stad, aan beide zijden van de Schelmsebrug te zien. Het wapen aan de linkerzijde toont de adelaar uit het wapen van Arnhem. Op de rechterzijde staat een gestileerd wapen met een kroon, drie leeuwen en daaronder de tekst 'Je Maintiendrai'. Aan de achterkant van de brug is links dezelfde adelaar uit het wapen van Arnhem te zien en rechts een eenvoudiger wapen met slechts twee leeuwen. De beeldhouwde wapens zijn gemaakt door Gijs Jacobs van den Hof. De brug is een rijksmonument en een ontwerp van architect J.P. van Muijlwijk, in 1928 heeft hij ook de Apeldoornsebrug ontworpen.

20

Monument april-mei staking (1950) ter nagedachtenis aan de negentien mensen die tijdens de April-meistaking 1943 op de Waterberg zijn gefusilleerd. Het monument, naar ontwerp van gemeentelijk ir. J. Enklaar, bestaat uit een houten kruis, geplaatst op een voetstuk van veldkeien. In het voetstuk zit een gedenkplaat met de namen van de negentien slachtoffers. Zo'n vijftien meter naar rechts ligt een stapeltje stenen. Dit zijn de resten van het oorspronkelijke monument en dit zou de plek zijn waar de mannen daadwerkelijk zijn gefusilleerd.

We gaan weer terug naar het kruispunt van zo-even. We steken hier weer via de oversteek de weg over en gaan aan de andere kant rechtsaf. We fietsen dus een stukje terug. Bij de rotonde neem je de afslag rechts. Dit is de Hoeferlaan, de weg richting het Nederlands Openluchtmuseum. Al snel is er een klinkerweg naar rechts met een toegangshek dat meestal open is. Daarna ga je langs een slagboom en draai je met de weg mee naar rechts richting het kantoor van het Nederlands Openluchtmuseum. Dit bevindt zich dus niet in het openluchtmuseum zelf. In de rechtse zijgevel van dit pand bevindt zich achterin op heuphoogte een eerste steen uit 1950. Als je het bij het kantoor vraagt mag je ongetwijfeld een kijkje nemen (niet met een hele groep tegelijk natuurlijk).

In 1912 had historicus Frederic Adolph Hofer het idee om, naar voorbeeld van soortgelijke musea in Scandinavië, een openluchtmuseum te bouwen. Uiteindelijk resulteerde dit in 1918 tot de oprichting van de 'Vereniging voor Volkskunde Het Nederlands Openluchtmuseum' en de opening van het museum in juli 1918. Het doel van het museum is het doorgeven van materieel en immaterieel erfgoed aan toekomstige generaties. Dit doet het museum door het verzamelen en bewaren van verhalen, tradities, gebouwen, voorwerpen, planten en gewassen die in relatie staan tot het dagelijks leven in Nederland. Het museum begon in 1918 met zes bijzondere Nederlandse gebouwen, heden ten dage staan er in het 44 hectare grote museumpark zo'n 100 museale gebouwen, boerderijen en molens. Terug naar de Hoeferlaan vervolgen we deze naar rechts richting de ingang van het openluchtmuseum. We zien dan al snel een opvallend kunstwerk aan de rechterkant van de weg.

Locatie: Hoeferlaan 4

Locatie: Hoeferlaan 4

21

Eerste steen kantoor Nederlands Openluchtmuseum (1950) is aangebracht tegen de zijgevel van de oude entree van het kantoor van het Nederlands Openluchtmuseum. Dit kantoor bevindt zich niet in het Nederlands Openluchtmuseum zelf, maar ligt een stukje voor de ingang. De eerstesteenlegging vond plaats door de toenmalig staatssecretaris van Onderwijs mr. J.M.L.Th. Cals. Het kantoor, dat destijds werd beschreven als 'hoofdkantoor bestemd voor de wetenschappelijke, technische en administratieve diensten van het Rijksmuseum voor Volkskunde' is in latere jaren nog uitgebreid en tevens heeft het een nieuwe entree gekregen.

22

Tijd en Mens (2012) is door SmedenCollectief van SmedenTotaal aan het Nederlands Openluchtmuseum geschonken bij haar 100-jarig bestaan. Het ontwerp van Verberne, zelf lid van SmedenTotaal, is gemaakt door de zeven leden van SmedenCollectief. Het beeld van ongeveer drie meter hoog bestaat uit negen gebogen bruinstalen staven waarop negenhonderd mensfiguren van circa tien centimeter hoog staan. Het kunstwerk van Dirk Verberne is een verbeelding van samen, tijd en geschiedenis.

Direct naast dit kunstwerk staat een gebouw in de vorm van een zeer grote opvallende bol. In deze bol bevindt zich de Canon van Nederland, een door het Amsterdamse ontwerp bureau Kossmann.dejong ingerichte permanente expositie. Deze bol en het er achter liggende entrepaviljoen zijn rond 2000 gerealiseerd door het architectenbureau MECANOO uit Delft. De gevel van het entrepaviljoen is een bezienswaardigheid op zich.

We gaan nu bij het openluchtmuseum naar binnen. Met de VIP-kaart van de Vriendenloterij en met een museumjaarkaart kun je gratis naar binnen. De entreehal doorlopend kom je dan op het voorplein van het museum. Voor het eerste object nemen we het pad in het verlengde van de entree. Rechts van dit pad is een grote weide. Na enige tientallen meters zie je aan de rand van deze weide een zeer abstract kunstwerk staan.

Locatie: Hoeferlaan 4

Locatie: Hoeferlaan 4

23

Nederlands baksteengebruik (2000) bestaat uit een circa 140 meter lange bakstenen muur die is opgebouwd als een soort mozaïek bestaande uit vele baksteensoorten in meerdere kleurenuances, metselverbanden en voegmethoden. De muur vormt daarmee een staalkaart van typisch Nederlands historisch en modern baksteengebruik. De muur, naar ontwerp van het architectenbureau MECANOO uit Delft, is de voorgevel van het uit 2000 daterende nieuwe entrepaviljoen van het Nederlands Openluchtmuseum.

24

Abstract object (1967) stond voor het voormalige ISK Presikhaaf en was duidelijk zichtbaar vanaf het Lange Water. In de zomer van 2021 is het verplaatst naar het Nederlands Openluchtmuseum. Direct na binnenkomst staat het links aan de rand van het grote grasveld dat je recht voor je ziet. Het vreemde kunstwerk van Leo Geurtjens bestaat uit twee blauwe metalen staven van een kleine tien meter hoog die vanaf het midden aan elkaar vastzitten met vijf oranje metalen 'zandlopers'. Door sloop dreigde het kunstwerk in Presikhaaf verloren te gaan. Goed dat het in de zomer van 2021 herplaatst is in het Nederlands Openluchtmuseum. Naar zeggen tijdelijk, want hopelijk komt dit kunstwerk weer terug naar Presikhaaf, de wijk waar het thuishoort.

We gaan nu weer terug naar het voorplein. Rechts van dat plein staan een paar hoge panden en een ouderwetse aanplakzuil. Daar kort rechtsvoor staat een speciale zitbank.

We gaan nu in het museum nog twee objecten bekijken, beide verwijzen naar WOII. Het eerste object bevindt zich bij de in het museum herbouwde Van Gend & Loos loods. Vraag even bij de receptie van het museum waar dit precies is.

Locatie: Hoeferlaan 4

Locatie: Hoeferlaan 4

25

Jubileum boombank (2014) is door Alphons ter Avest gemaakt in opdracht van het Nederlands Openluchtmuseum ter gelegenheid van het 100-jarige bestaan. De bank is opgebouwd uit patronen van de belangrijkste Nederlandse klederdrachten. De rug en zitting van de bank zijn lasergesneden uit een staalplaat. De banksteunen zijn van gegoten gietijzer in klassieke en moderne vormen. In de bank wordt de techniek van de traditionele ijzergieterij gekoppeld aan de moderne lasersnijtechniek in staal. In de bovenrand van de bank is een tekst zichtbaar.

26

Monument omgekomen personeel Van Gend & Loos (2007) is een bronzen plaquette met een heraldisch wapen en ornamenten. Hierop staan de namen van 36 omgekomen personeelsleden met de tekst: 'Gevallen voor het Vaderland.' De plaquette is op ooghoogte aangebracht rechts van de ingang van de herbouwde loods van Van Gend & Loos in het Nederlands Openluchtmuseum.

Het tweede object is een kunstwerk ter herinnering aan de evacuatie van vele Arnhemmers in september 1944. Het staat, half verscholen in het groen, zo'n 10 meter achter de grote, hooggelegen stellingmolen die je vanaf het voorplein kunt zien staan. Bij de receptie van het museum kun je eventueel ook vragen waar dit precies staat.

We verlaten het museum via dezelfde weg als we gekomen zijn en komen weer bij de eerdere rotonde uit. Deze fietsen we driekwart rond (let op: dit is een tweerichtingsrotonde) en je komt dan uit bovenop het viaduct. Bijna direct zie je links op kniehoogte in de borstwering van het viaduct een bijzondere gedenksteen.

Locatie: Hoeferlaan 4

Locatie: Schelmsebrug

27

Evacuatiemonument (1984) staat in het Nederlands Openluchtmuseum en bestaat uit een grijze natuurstenen zuil met de tekst 'Evacuatie Arnhem 1944'. Het monument herinnert aan de evacuatie in september van dat jaar van vrijwel de gehele bevolking van Arnhem. Alleen mensen met een ontheffing mochten in Arnhem blijven, zoals politie- en brandweerfunctionarissen. Ongeveer 600 evacués komen terecht in het Nederlands Openluchtmuseum. Het merendeel moet echter van de Duitse bezetter verder weg van huis een plek zoeken. Een klein deel blijft in het Nederlands Openluchtmuseum en trotseert de ongemakken van de koude en tochtige huisvesting in het museum van september 1944 tot januari 1945. In de naastgelegen molen en bij een paneel in de buurt van de molen kun je meer te weten komen over de oorlogsevacués. Het door Jerome Symons gemaakte gedenkteken is een geschenk van ex-evacués.

28

Gedenksteen Schelmsebrug (1923) staat op de binnenzijde van de brug op kniehoogte langs het looppad. De tekst luidt: 'Gebouwd krachtens raadsbesluit van 27 december 1921 no 6338 met rijkssteun door den dienst van gemeentewerken ontworpen en uitgevoerd met werklozen. Voor het verkeer opengesteld 24 maart 1923.' De brug is een rijksmonument en een ontwerp van architect J.P. van Muijlwijk, in 1928 heeft hij ook de Apeldoornsebrug ontworpen. Deze gedenksteen is pas later op deze plek aangebracht, eerder bevond het zich aan de binnenzijde van een holle binnenruimte van de brug.

We gaan verder over het viaduct, dit is een tweerichtingsfietspad, en kort na de weg links stoppen we even en kijken naar de overkant van de weg. Daar is de oude ingang van Burgers' Zoo. Het toegangshek wordt geflankeerd door hekpalen met daar bovenop gebeeldhouwde herten.

Deze weg heet overigens Schelmseweg en we vervolgen deze een kleine 500 meter richting de nieuwe ingang van Burgers' Zoo. Bij het kruispunt met de verkeerslichten aankomend, steken we de weg naar rechts over en komen uit op het voorplein (het Antoon van Hooffplein) van de dierentuin. Op dat voorterrein valt de bronzen beeldengroep direct op.

Locatie: Schelmseweg 87

29

Herten (1924) zijn aangebracht op beide zijden van het toegangshek van de oude ingang van Burgers' Dierenpark. De twee liggende dieren hebben grote geweien en zijn circa een meter hoog. Uit dagboeken van oprichter Johan Burgers blijkt dat ze medio 1924 zijn besteld in de Bakkerstraat in Arnhem, waarschijnlijk bij de kunsthandel Frans Aalbers. De stenen herten zijn in Duitsland gemaakt en werden drie maanden na bestelling afgeleverd. Burgers' Dierenpark, tegenwoordig Koninklijke Burgers' Zoo, is in 1913 door Johan Burgers opgericht in 's Heerenberg. Omdat hij geen mogelijkheden zag om zijn, inmiddels gegroeide, dierentuin daar uit te breiden is hij in 1923 naar Arnhem verhuisd, waar de nieuwe dierentuin medio 1924 officieel werd geopend.

Locatie: Antoon van Hooffplein 1

30

Burgers' Family (2013) is een bronzen beeldengroep van circa zes meter hoog en acht meter in doorsnee. Onder en naast een grote schemerlamp met een met afbeeldingen en teksten bewerkte voet, zitten drie dieren. De op ware grootte gemaakte gorilla, giraffe en neushoorn lijken op hun gemak te kijken naar de bezoekers van dierentuin Burgers' Zoo. Het kunstwerk van de hand van Space Cowboys (Paul Keizer en Albert Dedden) is onthuld op 10 april 2013, de feestdag van het 100-jarig bestaan van de dierentuin. De teksten op de voet van het kunstwerk verwijzen ook naar deze dag en benoemen tevens alle partijen die gezamenlijk het kunstwerk ter ere van het jubileum aan de dierentuin mogelijk hebben gemaakt.

Voor het volgende object moet je de dierentuin bezoeken. Daar wordt natuurlijk entree geheven. Wil je dat nu even niet, dan moet je dit object overslaan. Als je wel naar binnen gaat om het object te bekijken moet je na de ingang links langs de pinguïns en kort daarna zie je het rechts van het pad.

We verlaten de dierentuin en gaan via de verkeerslichten waar we net zijn overgestoken weer terug naar het tweerichtingsfietspad. We slaan daar rechtsaf en vervolgen onze weg op de Schelmseweg. Na ongeveer 750 meter is links de Zijpendaalseweg. Deze passeren we zo direct, maar eerst kijken we nog even naar het kunstwerk dat, rechts van het fietspad, in de berm direct voor de T-splitsing staat. Officieel hoort het niet bij de wijk Schaarsbergen, maar omdat we er zo kortbij langskomen zou het zonde zijn om het niet te noemen.

Locatie: Antoon van Hooffplein 1

31 →

Plaquette Johan Burgers (1993) is links na de ingang in een leistenen muur gemetseld. Johan Burgers (1870-1943) was in 1913 de oprichter van een fazanterie in 's Heerenberg, waar hij later ook wilde dieren hield. In 1923 kon hij een groot stuk grond in Arnhem kopen, waar hij in 1924 Burgers' Dierenpark opende. Vanaf eind jaren 80 wordt de naam Burgers' Zoo gebruikt en vanaf 2013 mag het zich Koninklijke Burgers' Zoo noemen. Eduard L.W.R. baron Speyart van Woerden is de maker van de plaquette.

Locatie: Schelmseweg

32 →

Pietre in Olanda / Stenen in Nederland (1986) behoort tot een serie beelden die op drie plekken in Arnhem staan. Een beeld staat op de Amsterdamseweg en heeft een abstracte vorm met een klein mannenhoofd erop. Het tweede beeld staat op de Schelmseweg en is ongeveer een meter hoog, heeft vreemde inscripties en eindigt in een stompe punt. Het derde beeld staat in Park Presikhaaf. De door Pinuccio Sciola gemaakte beelden zijn een verlaat geschenk voor het 750-jarig bestaan van Arnhem in 1983. Ze werden geschonken door de Arnhemse Sardijnse vereniging Circolo Sardo Amici Mediterranei als dank voor de verleende gastvrijheid in het verleden van de Arnhemse bevolking aan de buitenlandse gastarbeiders uit Sardinië (Italië). De beelden zijn gemaakt van natuursteen uit Sardinië.

We gaan weer verder op de Schelmseweg, fietsen eerst aan onze rechterhand langs een aantal sportvelden en vervolgens zien we, ook aan onze rechterhand, een soort lintbebouwing. Ter hoogte van het pand met huisnummer 7 stoppen we even.

Iets verderop bij het kruispunt met verkeerslichten steken we het tweerichtingsfietspad rechtdoor over en stoppen dan na een meter of 25 om te kijken naar Pension Warnsborn, het pand rechts aan de andere kant van de weg.

Locatie: Schelmseweg 7

Locatie: Schelmseweg 1

33

Landhuisje, zo werd het pand genoemd op de officiële bouwtekeningen uit 1919, is een vroeg ontwerp van de Rotterdamse architect G. Friedhoff in een traditioneel zakelijke stijl. Opdrachtgever voor de bouw van het pand was leraar aan de Hogere Burgerschool dr. H. Tonkes. Het vrijstaande pand met de asymmetrische voorgevel heeft aan de rechterzijde een halfronde uitgebouwde erker en is in 2008 aangewezen als gemeentelijk monument. Het pand had van origine twee schoorstenen, een kleine zichtbare op het puntdak van de voorgevel en een grote nauwelijks zichtbare achter de uitbouw links. In de loop der jaren heeft architect Friedhoff een omvangrijk oeuvre opgebouwd. Zoals begin jaren 30 het stadhuis van Enschede en in de jaren 50 de ministeries van Landbouw, Onderwijs en Defensie in Den Haag, en het Rijksbelastingkantoor (Het Kohnstammhuis) in Amsterdam.

34

Pension Warnsborn (1879) bestaat uit een dubbele woning, t.w. Schelmseweg 1 en Bakenbergseweg 215, die samen één geheel vormen. De dubbele woning bevindt zich aan de uiterste zuidoostrand van landgoed Warnsborn en heeft de uitstraling van twee verschillende woningen. Het gemeentelijk monument is van een onbekende architect en bezit wat neoclassicistische elementen. In de loop der tijd zijn er verschillende namen gehanteerd, van 'Uitspanning Warnsborn' tot 'Pension, speel- en theetuin Warnsborn' en van 'Pensioen Klein Warnsborn' tot 'Pension Warnsborn' zoals dat tegenwoordig op de gevel links staat vermeld. De dubbele woning valt vooral op door het witte deel rechts met de veranda. Dat deel zag er tot begin jaren 30 heel anders uit. In opdracht van eigenaresse C.W. baronesse Van Verschuer-van Balveren is in 1934 een extra verdieping aangebracht. Waarschijnlijk is toen ook dit hele rechtse deel voorzien van wit stucwerk.

We vervolgen onze weg op de Schelmseweg ruim 750 meter en stoppen bij het grote kruispunt met de verkeerslichten en de brede Amsterdamseweg. **Hier eindigt het eerste deel van de route.** Als je bij dit kruispunt links afslaat kom je, alsmäär rechtdoor rijdend, binnen 10 minuten in het centrum van Arnhem uit. **Vanaf hier kun je ook verder voor het tweede deel van de route.** En dat is zeer de moeite waard. Daarvoor gaan we vanaf het vrij liggende fietspad langs de Schelmseweg rechtsaf de Amsterdamseweg in richting Ede. Voordat we deze weg een eind gaan volgen, kijken we eerst we naar de overkant van het kruispunt naar het grote opvallende kunstwerk.

We gaan dus verder fietsen op de Amsterdamseweg richting Ede, in totaal ruim 2 km. Al snel passeren we rechts van de weg huisnummer 222, een statig pand uit (waarschijnlijk) rond 1840.

Locatie: Amsterdamseweg

Locatie: Amsterdamseweg 222

35

Teken (1979) is grotendeels opgetrokken uit cortenstaal en is met zijn hoogte van circa negen meter een zeer herkenbaar oriëntatiepunt. Het geometrische kunstwerk van Wessel Couzijn bestaat uit een tweetal in elkaar overlopende driehoeken. Door de weersinvloeden wordt het kunstwerk elk jaar mooier. Op de noordzijde van het kunstwerk groeien gras en mos.

36

Instituut Klein Warnsborn is een statig pand van een onbekende architect in een neoclassicistische stijl. Het is waarschijnlijk rond 1840 gebouwd als buitenplaats / buitenverblijf Huize Klein Warnsborn. Na een verbouwing rond 1890 is waarschijnlijk de bovenverdieping, met een minder bredere en minder geprofileerde daklijst, er aan toegevoegd. Het pand werd in 1904 aangekocht door A.J. Schreuder die er het Heilpaedagogisch Instituut Klein Warnsborn in vestigde. Later werd het Jongensinternaat Instituut Klein Warnsborn genoemd en in de jaren 80 heette het Surinaams vormings- en technisch trainingscentrum Klein Warnsborn. Tegenwoordig wordt het gebruikt als kameraccommodatie voor Sportcentrum Papendal.

Iets verder stoppen we bij het adres Amsterdamseweg 226. De voorzijde van dit pand bevindt zich aan de rechterkant.

We kijken nu naar die twee hekpalen die, vanaf de Amsterdamseweg gezien, rechts van de eerdergenoemde dienstwoning staan.

Locatie: Amsterdamseweg 226

Locatie: Amsterdamseweg 226

37 ➔

Dienstwoning (ca. 1870) destijds behorende bij het landgoed Lichtenbeek. De zijgevel van het gemeentelijk monument ligt aan de Amsterdamseweg terwijl de voorgevel aan de zijde van een bosweg ligt. Het pand is enige tijd eigendom geweest van baronesse Van Verschuer-Van Balveren en kwam in 1944 in het bezit van Het Geldersch Landschap & Kasteelen. Een opvallend detail zijn de groene luiken met een gele ruit met daarin een afbeelding van de Gelderse Roos. Dit is een oud gebruik, waarmee een landgoedeigenaar liet zien hoe uitgestrekt zijn bezit was. De ingang tot de genoemde bosweg wordt aan beide zijden geflankeerd door zeer oude hekpalen.

38 ➔

Hekpalen landgoed Warnsborn (rond 1870), met in goud de naam 'Warnsborn'. Beide witte gietijzeren hekpalen zijn een rijksmonument uit ongeveer 1870 en markeren aan deze zijde de grens van landgoed Warnsborn. Deze hekpalen staan ook bij de ingang van landgoed Warnsborn aan de Bakenbergseweg (zie routenummer 79).

Wij nemen **niet** het pad dat tussen deze twee hekpalen ligt. Want dan zou je een groot deel van deze route missen. Als je dit wel zou doen, dan fiets je door een prachtige laan met imponerende beuken en kom je uiteindelijk uit aan de andere kant van landgoed Warnsborn. Daar staan, zoals gezegd, eveneens twee van deze witte hekpalen.

Maar wij nemen dit pad dus **niet**.

Wat we op deze plek wel doen is naar een paar objecten kijken, behorend tot landgoed Lichtenbeek, die aan de overkant van de weg staan. Te beginnen bij het pand links, het koetshuis van het landgoed.

Rechts van het koetshuis ligt een tot woning verbouwd boswachtershuis. Dit pand heeft, net zoals het pand bij routenummer 37, ook groene luiken met een gele ruit met daarin een afbeelding van de Gelderse Roos.

Locatie: Amsterdamseweg 461

Locatie: Amsterdamseweg 461

39 ➔

Koetshuis (tweede helft 19e eeuw) van voormalig landgoed Lichtenbeek. Het landhuis zelf is in WOII door brand verwoest, het koetshuis in eclectische stijl (met veel neoclassicistische elementen) en een naastgelegen dienstwoning (boswachtershuis) bleven bewaard. Het koetshuis, een rijksmonument, heeft een prachtig bewerkte daklijst en direct daaronder bevindt zich het grote raam van het atelier van kunstenaar Klaas Gubbels.

40 ➔

Boswachtershuis (tweede helft 19e eeuw) van voormalig landgoed Lichtenbeek, eveneens een rijksmonument. Het ook in eclectische stijl (met veel neoclassicistische elementen) uitgevoerde (volgens het Rijksmonumentenregister) boswachtershuis, is tijdens de grote brand van het landhuis in WOII bewaard gebleven. Dat geldt eveneens voor het naastgelegen koetshuis. Het landhuis zelf is wel door de brand volledig verwoest.

Nu je zo, slechts gescheiden door de weg en een groene weide, voor beide panden staat, heb je natuurlijk ook het houten kunstwerk van Klaas Gubbels gezien.

Iets naar rechts is de oprit naar het koetshuis. Deze oprit wordt aan beide zijden geflankeerd door oude siervazen.

Locatie: Amsterdamseweg 461

Locatie: Amsterdamseweg 461

Koffiekan (2001) staat voor het koetshuis Lichtenbeek aan de rand van de Amsterdamseweg en is gemaakt van inheems eikenhout. Kunstenaar Klaas Gubbels, wiens atelier zich in het koetshuis bevindt, heeft het ruim twee meter hoge beeld geschonken aan Het Geldersch Landschap & Kasteelen. Door verwerking wordt het kunstwerk alleen maar mooier. Maar er komt een moment waarop weer een wind funest voor het kunstwerk worden. Tijdens de storm van februari 2022 was het zover, de sokkel van het kunstwerk heeft die storm niet overleefd en het kunstwerk was tijdelijk verdwenen. Maar medio 2022 heeft het een nieuwe sokkel gekregen en sindsdien is het kunstwerk weer te bewonderen.

Siervazen (tweede helft 19e eeuw) staan aan beide zijden van de oprit naar koetshuis Lichtenbeek aan de N224. De twee forse natuurstenen siervazen, beide een rijksmonument, hebben een forse bolle 'buik' en zijn voorzien van bloemmotieven. De ontwerper is onbekend.

Verdergaand op de Amsterdamseweg stoppen we bijna direct bij het volgende object, nl. het pand met huisnummer 232.

Hierna gaan we verder tot aan de verkeerslichten een eindje verderop. Daar steken we naar links over en gaan we in het verlengde van de oversteek de Dreijenseweg in richting Oosterbeek. Al na ongeveer 50 meter gaan we direct achter de parkeerplaats naar rechts de Sportlaan in. Het woordje 'laan' is wel een beetje overdreven voor deze weg, het is meer een geasfalteerd pad. Na een paar honderd meter ligt rechts van het pad een eenvoudige houten slagboom. Kort achter die slagboom staat in de bosrand rechts van het bospad een klein, sober WOII-monument.

Locatie: Amsterdamseweg 232

Locatie: Sportlaan

43

Boerderij De Vijverberg (1873) is gebouwd in de stijl eclecticisme, oftewel een combinatie van kenmerken van verschillende bouwstijlen. Het pand, een gemeentelijk monument, behoorde in het verleden waarschijnlijk bij landgoed Warnsborn. Boven de entree in de voorgevel staat de naam van de boerderij en rechts naast de voordeur is op kniehooft een eerste steen ingelegd met de tekst 'L.G.A. Graaf van Limburg Stirum 1873'.

44

Monument 10th Battalion Parachute Regiment markeert de plek waar 19 september 1944 het bataljon tijdens de opmars tot staan werd gebracht. Vanaf dit punt trok de eenheid zich terug. Op het eenvoudige monument een kleine klaproos (het Britse symbool om gesneuvelden te herdenken) met daaronder de tekst: 'Where once there was war, Peace now reigns supreme.'

Nu gaan we weer terug naar de verkeerslichten waar we net zijn overgestoken. We steken weer over en nemen aan de overkant de weg in het verlengde van de oversteek, de Harderwijkerweg. Kort na het verkeersbord 'Verboden in te rijden' (wat hier niet voor fietsers geldt) gaan we bij de T-splitsing linksaf de Wekeromseweg in. Deze weg volgen we ruim 500 meter totdat we rechts het imposante toegangshek tot landgoed Westerheide zien.

Verder de Wekeromseweg volgend komen we na opnieuw ruim 500 meter bij een witte slagboom en een kruispunt met verharde en onverharde wegen. Direct rechts voor dit kruispunt staat een oude wegwijzer die sinds 1993 een gemeentelijk monument is. Let op: De wegwijzer was in een slechte staat en is eind juni 2025 verwijderd om gerestaureerd te worden. Dit speelt bij meerdere oude wegwijzers in Arnhemse parken. Deze restauratie vindt plaats door een gespecialiseerd bedrijf en de verwachting is dat de wegwijzer eind 2025 weer op deze plek teruggeplaatst zal worden.

Locatie: Wekeromseweg 1

Locatie: Maasbergseweg

45

Toegangshek Westerheide (1916) aan de Wekeromseweg geeft toegang tot het privéterrein van landhuis Westerheide. Het landhuis ligt op het landgoed Westerheide dat sinds 1932 in het bezit is van Geldersch Landschap & Kasteelen. Het landgoed van ruim 80 hectare dateert uit de 2e helft van de 19e eeuw en stond eind 1913 te koop als 'Boschbezitting Westerheide'. Rond 1915 is het landgoed in het bezit gekomen van dr. H.P. Krull. Deze heeft het landhuis in 1916 laten bouwen in traditionele stijl met kenmerken van de Engelse en Duitse landhuisbouw. Tegelijkertijd heeft hij toen een boerderij en een rijtuigloods met paardenstal laten bouwen. Aan de Amsterdamseweg bevindt zich een tweede entree tot het landhuis met ook oude hekposten. Het landhuis wordt tegenwoordig bewoond door de Hongaarse honorair consul, jonkheer József Béla Jankovich de Jeszenice. In 2000 zijn zowel het landgoed als het landhuis aangewezen als gemeentelijk monument.

46

Wegwijzer (eind 19e eeuw) is gemaakt van het in die tijd veel gebruikte materiaal gietijzer. Dit soort wegwijzers, er staat er overigens nog een elders in het gebied en er staan er ook twee in Park Klarenbeek, zijn door het kwetsbare materiaal zeldzaam en vragen regelmatig onderhoud. De wegwijzer is gemaakt in eclectische stijl, in dit geval een mengvorm van neogotiek en classicistische stijl. De gietijzeren wegwijzer wordt aan de bovenzijde afgesloten door een spitse piron-vormige bekroning met daaronder drie langwerpige platen met in reliëf de tekst van de plaats- en afstands aanduidingen. Een plaat wijst in noordelijke richting (MAASBERGSCHEWEG), een plaat wijst in oostelijke richting (WEKEROMSCHEWEG) en de derde plaat is afgebroken en wees ook richting WEKEROMSCHEWEG maar nu in westelijke richting.

We steken hier het kruispunt rechtdoor over en bijna direct slaan we daarna linksaf en betreden het terrein van Bio Vakantieoord. Het is toegestaan, dat is nagevraagd, om met maximaal vier personen tegelijk het terrein te betreden. Tijdens Open Monumentendagen worden er vaak rondleidingen over het terrein gegeven. De oorsprong van Bio Vakantieoord ligt bij Abraham Tuschinski. Het collecteren voor goede doelen in bioscopen was midden jaren 20 een nieuw fenomeen. In zijn bioscoop in Amsterdam collecteerde hij voor kinderrevalidatie en in 1927 richtte hij de Stichting Bio Kinderrevalidatie op. Snel daarna werd dit omarmt door de hele Nederlandse bioscoop- en filmwereld waardoor de collectes een nationaal karakter kregen. We gaan hier meerdere objecten bekijken en dat kun je het beste lopend doen. Je kunt dan hier de fiets even op slot zetten. Als eerste valt natuurlijk het grote tegeltableau op dat boven de entree van het hoofdgebouw hangt.

Voordat we verder gaan eerst een stukje informatie over een viertal bijzondere kunstwerken. In de beginjaren van Bio Vakantieoord hadden twee kunstenaars, Aart van den IJssel en Rudi Rooijackers, ieder twee speelse kleurrijke kunstwerken gemaakt. Deze kunstwerken zijn zeer kwetsbaar en worden, voor zover nog aanwezig, gedurende de winterperiode tijdelijk binnen opgeslagen. Twee van deze kunstwerken gaan we zo meteen bekijken, over twee andere wordt bij het verlaten van het terrein wat meer verteld. Nu gaan we wel verder. We gaan rechts van het hoofdgebouw het terrein op. Het eerste kunstwerk van de genoemde vier ligt direct achter het hoofdgebouw op een sokkel. Het ligt links verscholen in het riet en lijkt boven het water te zweven.

Locatie: Wekeromseweg 6

Locatie: Wekeromseweg 6

47

Circusnummer (1961) is een kleurrijk tegeltableau. Het hangt boven de entree van het hoofdgebouw van Bio Vakantieoord. De stijl van de kunstenaar is direct herkenbaar. Uit archiefstukken uit de tweede helft jaren 50 blijkt dat het tableau in eerste instantie ontworpen zou worden door de Spaanse kunstenaar Joan Miró. Maar door allerlei omstandigheden is het tableau uiteindelijk een ontwerp van Karel Appel en gemaakt bij de Porceleyne Fles in Delft. Bio Vakantieoord is eigendom van de Stichting Bio Kinderrevalidatie (opgericht in 1927). Het bestaat uit meerdere gebouwen en dateert in de basis uit het in 1959 in gebruik genomen Bio Vakantieoord van architect J.J.P. Oud. Hij is o.a. ook de ontwerper van het Nationaal Monument op de Dam in Amsterdam en was lid van kunstbeweging De Stijl. In 1964 vond er uitbreiding plaats met een schoolgebouw naar ontwerp van architect H.E. Oud, zoon van architect J.J.P. Oud. Sinds 2015 is Bio Vakantieoord een rijksmonument.

48

Vis (1964) staat op een kleine sokkel aan de rand van een vijverpartij achter het hoofdgebouw van Bio Vakantieoord. Van origine stond het kunstwerk van Aart van den IJssel aan de rand van de parkeerplaats van het terrein, maar sinds voorjaar 2021 heeft het een mooie plek aan het water gekregen. Bio Vakantieoord is eigendom van de Stichting Bio Kinderrevalidatie (opgericht in 1927). Het bestaat uit meerdere gebouwen en dateert in de basis uit het in 1959 in gebruik genomen Bio Vakantieoord van architect J.J.P. Oud. In 1964 vond er uitbreiding plaats met een schoolgebouw naar ontwerp van de zoon van architect J.J.P. Oud, architect H.E. Oud. Hij is o.a. ook de ontwerper van het Nederlands Congresgebouw in Den Haag. Sinds 2015 is Bio Vakantieoord een rijksmonument.

Verder lopend gaan we, i.v.m. verbouwingen, vòòr het overdekte zwembad naar links. Let bij het zwembad ook op de opvallende 'duiktoren'. Of is uitkijktoren wellicht een betere naam voor die toren? Na het zwembad gaan we naar rechts en lopen door tot aan het zebrapad. Daar gaan we rechtsaf en zien dan aan de linkerkant een paar zeer kleurrijke objecten.

We lopen weer iets verder, passeren een tweede zebrapad, en zien dan direct voor ons een kunstwerk dat qua stijl heel anders is dan de andere objecten op het terrein. Dit kunstwerk dateert al uit 1982, maar staat pas sinds een paar jaar op het terrein van Bio Vakantieoord.

Locatie: Wekeromseweg 6

Locatie: Wekeromseweg 6

49

Zonder titel (2012) is een kleurrijk plastiek van fantasiehoofden. Het kunstwerk van Jacky Zegers bestaat uit twee delen. Het eerste deel staat voor de ingang van Lichtenbeek mytyschool. Het tweede deel werd in 2013, op aanwijzing van de kunstenaar, gemaakt door een tiental medewerkers van de school. Dit deel hangt aan de hoekgevel.

50

Tensionwheel (1982) staat sinds enige jaren op het terrein van Bio Vakantieoord aan de Wekeromseweg in Schaarsbergen. Tot 2017 stond het kunstwerk van Onno van Dokkum bij een scholengemeenschap aan de Heijenoordseweg, waar het ook speciaal voor was ontworpen. Toen dat schoolgebouw een andere functie kreeg, raakte het kunstwerk in verval, het laatste jaar was het zelfs oneerbiedig versierd met kerstlampjes, en is het later verplaatst naar de huidige plek. Het kunstwerk bestaat uit een soort wiel met een slag erin, dat bevestigd is op een staander van circa drie meter hoog. Het hangt dus feitelijk boven in de lucht en vanuit verschillende oogpunten levert het telkens een ander beeld op.

We gaan nu naar het tweede van de vier kunstwerken die kort hiervoor even werden genoemd. Daarvoor gaan we terug naar het (eerste) zebrapad waar we net ook waren en gaan daar naar links. We passeren nu links van ons het eergenoemde zwembad en gaan rechtdoor richting uitgang van het terrein. Links van het pad ligt een langgerekte vijver met aan de rand ervan twee kunstwerken. Eerst kijken we naar een kleurrijke dierengroep, het tweede kunstwerk van de eerdergenoemde vier kunstwerken.

Aan de rand van de vijver zien we nog een laatste kunstwerk op het terrein van Bio Vakantieoord.

Locatie: Wekeromseweg 6

Locatie: Wekeromseweg 6

51 →

Dierengroep (1960) is een subtiel en overwegend wit beeld met verder de primaire kleuren rood, geel en blauw. Duidelijk herkenbaar zijn een aapje en een olifant en wat minder herkenbaar een leeuw en een beer. Het door Rudi Rooijackers gemaakte kunstwerk staat op het terrein van Bio Vakantieoord. In voorjaar 2025 is het kunstwerk verplaatst naar een nieuwe plek op het terrein. De reden is dat het niet voldeed aan de veiligheidsvoorschriften van een speeltoestel en daarom is het verplaatst van het grote grasveld/de speelweide naar een minder direct toegankelijke plek.

52 →

Fluitspeelster zou de titel kunnen zijn van het kunstwerk aan de rand van de kleine langwerpige vijver op het terrein van Bio Vakantieoord. Het figuratieve kunstwerk is vermoedelijk gemaakt door Karel Gomes, maar zeker is dat niet. Bio Vakantieoord heeft het kunstwerk een tijdje geleden van een anonieme gever ontvangen en het enige dat men te horen kreeg is dat de maker ene Gomes was. Verdere informatie ontbreekt dus.

Voordat we het terrein van Bio Vakantieoord verlaten, heb je nog wat informatie te goed over de resterende twee van vier kunstwerken die bij betreding van het terrein werden genoemd. Beide hebben geen routenummer omdat ze niet in de route zijn opgenomen. Een van de kunstwerken is momenteel tijdelijk verwijderd, het andere kunstwerk is in het verleden onherstelbaar beschadigd geraakt.

De weg verder vervolgend zien we bijna direct het voorterrein van Bio Vakantieoord waar we eventueel ook de fiets hadden achtergelaten. Bij het verlaten van het terrein gaan we linksaf. We rijden de Wekeromseweg nu helemaal uit en gaan aan het eind, dat is circa 500 meter verder, rechtsaf. Dit is de Koningsweg. We moeten weer een eindje fietsen (ongeveer 1,5 km) tot de volgende objecten. We rijden over het viaduct over de A12 en daarna gaan we al snel linksaf en betreden het terrein van 's Koonings Jaght. We gaan daar eerst rechtsaf en zien dan al snel aan de rechterkant landhuis Heidepol, het tegenwoordige landhuis 's Koonings Jaght.

Locatie: Wekeromseweg 6

Locatie: Koningsweg 8

Servies (1964, links op de foto) bestaat uit vier losse delen op het grasveld van het middenterrein van het Bio Vakantieoord. De losse delen zijn: een koffiekkan, een melkkan, een theekan en een mok. De door kunstenaar Rudi Rooijackers ontworpen voorwerpen van circa 40 tot 60 centimeter hoog zijn zachtgeel met zachtblauwe kwaststreken. Het kunstwerk is in voorjaar 2025 in opslag genomen omdat het te dicht bij een nieuw geplaatst speeltoestel stond. Er is nog geen besluit genomen over een nieuwe plek elders op het terrein. Vogel (1964, rechts op de foto) stond vanaf de opening van het Bio Vakantieoord op het terrein aan de Wekeromseweg. Vijf kleurrijke kunstwerken van Karel Appel, Aart van den IJssel (2) en Rudi Rooijackers (2) vielen er te bewonderen. De Vogel van kunstenaar Aart van den IJssel is tijdens een verbouwing op het terrein verloren gegaan.

Landhuis Heidepol (1939), het tegenwoordige landhuis 's Koonings Jaght, is ongeveer gebouwd op de plek waar eerder ontginningsboerderij Heidepol stond. De nieuwe eigenaar van die boerderij, A. van der Eijck, liet het direct afbreken en vervangen door het huidige pand naar ontwerp in de stijl Delftse School van architect A.P. Smits. Eigenaar Van der Eijck heeft er echter nooit in kunnen wonen, omdat kort daarna WOII uitbrak en de Duitse bezetter het pand vorderde. Direct na WOII werd het pand gebruikt door de Stichting Bijzondere Jeugdzorg als heropvoedingskamp voor kinderen van NSB-ers. In 1952 wordt J.W. Scheffél eigenaar van het pand, dankzij een Marshallhulp-bijdrage van f 100.000,-. Hij laat het landhuis verbouwen tot hotel 's Koonings Jaght. Eind 1960 wordt het pand gekocht door Stichting SPC Sandhaghe t.b.v. huisvesting voor mensen met een verstandelijke beperking. Tegenwoordig is het landgoed als locatie 's Koonings Jaght in gebruik door zorgorganisatie SIZA.

In het landhuis is overigens de brasserie Het Grootte Huys ondergebracht. Deze brasserie is een leer-, werk- en dagbestedingsplek met bij de ingang aan de achterkant van het gebouw rechts op kniehooft een eerste steen.

We draaien nu om richting de ingang van het terrein. Al terugfietsend zie je rechts een klein parkeerterrein met daarachter een grasveld. Tegen de bomenrand van dat grasveld staat een grote witte (inmiddels door weersinvloeden enigszins groen geworden) uitvergrote boomstronk.

We fietsen verder terug tot de ingang van het terrein, maar verlaten het terrein nog niet. We gaan voorlangs de ingang naar rechts en draaien dan iets verderop met de weg mee naar rechts. Achter een parkeerterrein aan de linkerkant zie je dan een muurschildering tegen de gevel van activiteitscentrum 'De Lindenheuvel'.

Locatie: Koningsweg 8

Locatie: Koningsweg 8

54

Belevenisboom (2009) staat links direct achter de ingang van 's Koonings Jaght. De witte boom, feitelijk het onderste deel van de stam maar dan sterk uitvergroot, werd gemaakt in opdracht van Stichting De Belevens. Deze stichting organiseerde een mobiele mini-Efteling voor jong en oud die door een handicap of dementie niet naar de Efteling konden komen. De mini-Efteling bestond uit een grote tent, ingericht als snoezelwerelden (gericht op het prikkelen van de zintuigen) met elk een eigen thema. In het midden van de tent stond de Belevensboom. De door de decorbouwers van de Efteling gemaakte mini-Efteling maakte een tour door Nederland en had 's Koonings Jaght in 2011 als eindbestemming.

55

Muurschildering AC de Lindenheuvel is in 2017 aangeboden door ROC A12. De 350 medewerkers van MBO-school ROC A12 hadden bedacht om hun jaarlijkse medewerkersdag eens op een andere manier in te vullen. Het werd een DOEN-dag, bestaande uit diverse activiteiten bij de SIZA-organisatie 's Koonings Jaght. Het doel was om SIZA die dag te ondersteunen, bijv. door schilderwerk te doen en overtollige bomen en struiken te rooien. Maar ook was die dag gedacht aan de meer dan 200 mensen met een verstandelijke en/of lichamelijke beperking die op die locatie wonen. Met hen werd o.a. samen gegeten en zelfs werd hen (eenvoudige) wellness aangeboden.

We gaan nu weer terug naar de ingang en verlaten het terrein. We steken de weg over, kijk goed uit, en vervolgen onze weg aan de overkant naar links langs de Koningsweg. Aan het eind van de weg steken we de weg over, kijk goed uit, en gaan aan de andere kant van de weg via het tweerichtingsfietspad rechtsaf. We moeten nu weer een eind fietsen voor het volgende object, ongeveer 2 km Halverwege deze rit passeren we links met huisnummer 12 nog een gemeentelijk monument uit de 19e eeuw. Maar wij gaan verder en stoppen verderop links bij het toegangshek tot de Diogenesbunker (Koningsweg 13c). Meestal is het hek geopend, neem in dat geval vooral een kijkje bij deze kolos. Het pand, eigendom van het Rijksvastgoedbedrijf, aangemerkt als rijksmonument. In voorjaar 2025 werd bekend dat het Ministerie van Defensie geïnteresseerd is in aankoop van het pand.

We stappen weer op de fiets en steken vrijwel tegenover de bunker de weg over en nemen de weg naar vakantiepark Europarcs. Ook hier weer goed uitkijken met het oversteken, dit kan bij deze route niet vaak genoeg gezegd worden. We gaan dat vakantiepark natuurlijk niet in, maar volgen deze weg tot aan de witte slagboom met daarop 'Gemeente Arnhem' recht voor je. Daar slaan we linksaf. Dit is een doodlopende weg met aan het eind een stukje WOII-geschiedenis. Bij het rijtje huizen aankomend kijken we eerst naar de bestrating.

Locatie: Koningsweg 13c

Locatie: Kemperbergerweg 799

56

Diogenesbunker (1943) was het commandocentrum 'Grossraumgefechtsstand' van de 3e Jachtdivisie van de Duitse Luftwaffe. Tijdens WOII was de bunker het zenuwcentrum van de luchtverdediging van Nederland, noord België, het Ruhrgebied en de oostelijke grensstrook tussen Nederland en Duitsland. Vanuit de bunker had men rechtstreeks contact met het hoofdkwartier van de Luftwaffe in Berlijn. De betonnen kolos meet (circa) 40 x 60 x 16 meter en de muren hebben een dikte van drie tot vier meter. Voor de bouw werd in totaal circa 33.000 kubieke meter beton gebruikt dat via een speciaal aangelegde spoorlijn werd aangevoerd. De drie verdiepingen in de bunker, die na de oorlog werden gerealiseerd (waarvan één verdieping onder de grond), werden vanaf begin jaren 50 gebruikt als hulpdepot van de Rijksarchiefdienst en daarna ook deels als opslag voor het Nationaal Park De Hoge Veluwe en het Nederlands Openluchtmuseum.

57

Trekke(lust) (1992) is een grote ronde grindsteen die in het wegdek is geplaatst pal voor het rijtje woningen Kemperbergerweg 797 t/m 801a. Deze woningen zijn begin jaren 90 gerealiseerd op de plek waar voorheen een Duits legeringsgebouw stond. Dit onderkomen voor militairen en diverse andere Duitse gebouwen op het terrein zijn na WOII in gebruik genomen door R.K. Vormingscentrum 'De Hemelbergh'. Deze Utrechtse stichting was sinds 1950 niet alleen de nieuwe eigenaar van de legeringsgebouwen maar tevens van de villa Berkenhove die het hoofdgebouw van 'De Hemelbergh' werd. Als vakantieverblijf had het legeringsgebouw, dat in de jaren 90 is vervangen door de woningen Kemperbergerweg 797 t/m 801, vanaf de jaren 50 de naam 'Trekke(lust)'. Het landhuis is na het vertrek van 'De Hemelbergh' eind jaren 70 gesloopt om plaats te maken voor het toenmalige Nederlands Instituut voor Brandweer en Rampenbestrijding (NIBRA, zie ook routenummer 64).

Daarna kijken we naar het langgerekte witte pand dat daar iets terug links van ligt.

We keren om en gaan weer terug naar de Koningsweg, waar we net waren overgestoken, en steken die weg nu weer over naar het tweerichtingsfietspad aan de overkant van de weg. Daar slaan we rechtsaf. Al heel snel is links de oprit naar Park De Hoge Veluwe. We gaan het park zelf niet in, maar gaan wel even een kijkje nemen bij het toegangshek van het park.

Locatie: Kemperbergerweg 803

Locatie: Koningsweg 13

58

Voormalige onderkomen verbindingspersoneel van de Luftwaffe (1943) was volgens een Duitse kaart van Fliegerhorst Deelen een onderkomen voor Ln-Truppe, oftewel Luftnachrichten-personeel van de Luftwaffe. Het verbindingspersoneel dat het pand bewoonde was werkzaam in de eerdergenoemde Diogenesbunker. Het pand maakte deel uit van het voormalige Divisionsdorf van de 3. Jagddivision. Een aantal jaren geleden is het legeringsgebouw omgebouwd tot woning.

59

Toegangshek Park De Hoge Veluwe (1920) bestaat uit vier circa drie meter hoge bakstenen pijlers die met smeedijzeren hekwerken aan elkaar zijn verbonden. Tussen de twee middelste pijlers is het toegangshek tot Park De Hoge Veluwe. Deze middelste pijlers zijn hoger dan de buitenste twee pijlers omdat de middelste pijlers zijn verhoogd met dekstukken waarop links het woord 'HOOGHE' is uitgehakt en rechts het woord 'VELUWE'. Het ontwerp van het eenvoudige toegangshek, een rijksmonument, is van A.J. Kropholler. Hij is tevens de ontwerper van de Christuskoepel op landgoed Mariëndaal en heeft o.a. ook het Van Abbemuseum in Eindhoven en het gebouwencomplex De Utrecht in Amsterdam ontworpen.

We gaan weer terug naar de Koningsweg, slaan linksaf en zien bijna direct aan de linkerkant de voormalige boerderij Rijzenburg, zowel de naam als het jaartal staan prominent in de voorgevel. In 1950 is het pand naar ontwerp van architect L.A. Heijdelberger omgebouwd tot restaurant. In 1992 brandde het pand volledig af, maar werd met behoud van de monumentale voorgevel, kort erna weer herbouwd. Na sluiting in 2017 heeft het pand enige tijd leeg gestaan en is het na een verbouwing vanaf najaar 2023 in gebruik door een woonzorgorganisatie. Het pand heeft een relatie met het echtpaar Kröller-Müller en met Het Nationaal Park De Hoge Veluwe.

Voor de volgende objecten gaan we naar de Kemperbergerweg die we aan de rechterkant over een afstand van bijna 3 km volgen. Onderweg komen we meerdere objecten van deze route tegen. Na de voormalige boerderij Rijzenburg gaan we verder naar de tweerichtingsrotonde die we helemaal rond rijden. We komen dan uit bij Pannenkoekenhuis Den Strooper. Dit gemeentelijk monument dateert uit 1862 en bestaat van origine uit de voormalige Openbare Lagere School met een aangebouwde schoolmeesterswoning. We slaan vòòr het pannenkoekenhuis linksaf de Kemperbergerweg in. Bijna direct zie je dan aan je rechterhand een parkeerplaats en een laag wit gebouw, opnieuw een voormalige openbare lagere school.

Locatie: Koningsweg 17

Locatie: Kemperbergerweg 813

60

Boerderij Rijzenburg (1860). De grond waarop de voormalige boerderij staat werd in 1852 gekocht door paardenpostmeester F. Burgers die er dus een paar jaar later een boerderij op liet bouwen. De van origine ontginningsboerderij heeft in de loop der tijd meerdere prominente eigenaren gehad. Zoals graaf J.P. van Limburg Stirum, C.J. baron van Tuyll van Serooskerken en in 1920 het stuwadoorsbedrijf W.H. Müller & Co. Helene Müller, dochter van de eigenaar, en Anton Kröller, directeur van het bedrijf, vormden vanaf 1888 het bekende echtpaar Kröller-Müller. In het eerste kwart van de 20e eeuw kochten zij meerdere landerijen en percelen van de Veluwe om te gebruiken als privéjachtterrein. Zo ontstond het landgoed De Hoge Veluwe. De zuidrand ervan, waar boerderij Rijzenburg op lag, hoorde daar ook bij. In voorjaar 1935 heeft het echtpaar landgoed De Hoge Veluwe verkocht aan de nieuw opgerichte stichting Hoge Veluwe, tegenwoordig Stichting Het Nationale Park De Hoge Veluwe.

61

Voormalige Openbare Lagere School (1949), ook wel Kemperbergerschool genoemd, is destijds gebouwd als een semi-permanent gebouw, maar na ruim 75 jaar staat het er nog steeds. Het ontwerp van de school in een traditioneel zakelijke stijl is van de Arnhemse stadsarchitect Johan van Biesen. Het gebouw is sinds 2008 een gemeentelijk monument en is destijds gebouwd als een tweeklassige stenen 'noodschool' naast de reeds bestaande openbare lagere school uit de 19e eeuw op de hoek van de Koningsweg en Kemperbergerweg. Direct na de voltooiing werd de nieuwe school al uitgebreid met een derde klaslokaal. Vervolgens heeft er in 1996 aan de westkant en haaks op het bestaande pand nog een uitbreiding plaatsgevonden. Tegenwoordig wordt het schoolgebouw gebruikt als verenigingsgebouw voor kunstenaars en biedt het onderdak aan de Kreatieve Werkgroep Arnhem (KWA). De naam 'KEMPERBERGERSCHOOL' staat nog steeds in zwarte metalen letters op de gevel aan de straatkant.

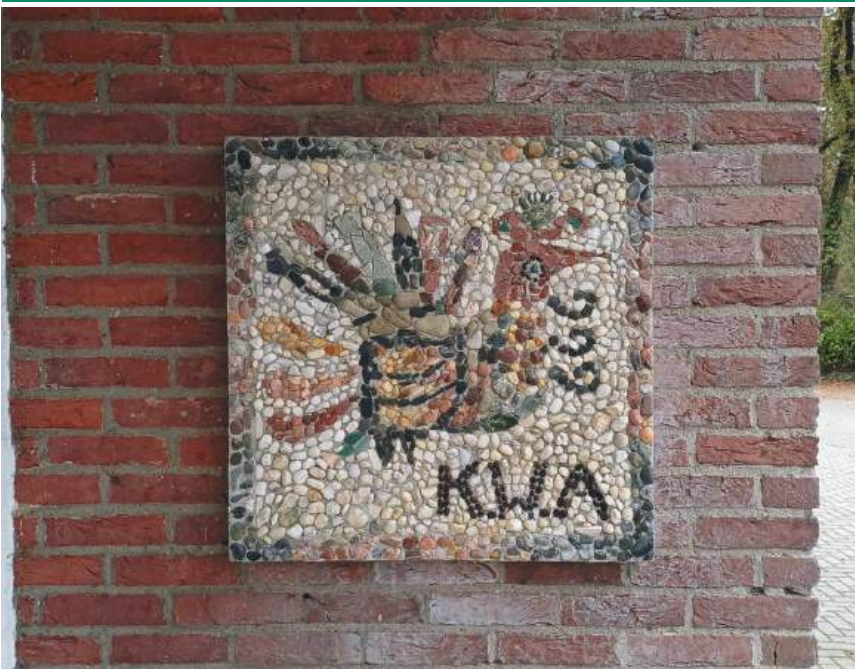

Als je nu de parkeerplaats van deze voormalige school op rijdt is links middenin het pand de toegang tot de voormalige school. Daar is rechts een mozaïek tegen de gevel aangebracht. In het pand is Kreatieve Werkgroep Arnhem gehuisvest. Een stuwende kracht van de werkgroep was kunstenaar Ap Dekkers († 2007) van wiens hand ook het uit 1971 daterende grote stalen kunstwerk is tegenover winkelcentrum Kronenburg.

We gaan verder langs de Kemperbergerweg en na ruim 100 meter nemen we rechtsaf het geasfalteerde pad naar manege Stal Mansour. We draaien met het pad mee naar rechts en kort voor en na die bocht zie je een rijtje voormalige legeringsgebouwen. De buitenmuren van deze gebouwen zijn ca. 50 cm. dik en in het gebied van Fliegerhorst Deelen, dus ten noorden van de Koningsweg, bevinden zich nog tientallen van dit soort gebouwen die alle een rijksmonument zijn.

Locatie: Kemperbergerweg 813

Locatie: Kemperbergerweg 793

62

Mozaïek Kreatieve Werkgroep Arnhem (jaren 80) bevindt zich op ooghoogte rechts van de ingang van KWA Ateliers, het verenigingsgebouw van de Vereniging voor Vrijetijdskunstenaars in Schaarsbergen. Op het grindmozaïek van circa een halve meter in het vierkant is een sierlijke vogel afgebeeld. Voorheen was in het uit 1949 daterende pand de Openbare Lagere School (1949), ook wel Kemperbergerschool genoemd, gehuisvest. Dat was destijds gebouwd als een semi-permanent gebouw, maar na ruim 75 jaar staat het er nog steeds. Oorspronkelijk werd de creatieve werkgroep in 1969 opgericht als Werkgroep Vrijetijdskunstenaars, maar al na een half jaar werd de naam veranderd in Kreatieve Werkgroep Arnhem. Na de start in 1969 in het Coehoorgebouw van de Volksuniversiteit vindt de werkgroep uiteindelijk in 1982, via omzwervingen in Het Dorp en Velp, een definitieve plek in het huidige pand.

63

Legeringsgebouw (1942), onderdeel van het voormalige Divisionsdorp van de 3. Jagddivision van de Luftwaffe, dat voor het personeel van de bunker Diogenes werd gebouwd (zie ook routenummer 56). Dit onderkomen is, net zoals de andere gebouwen die op het terrein stonden en er nog staan (zie routenummers 57 en 58), als zgn. 'Regelbau' vervaardigd. Dat wil zeggen dat het om een gestandaardiseerd ontwerp ging, waardoor het snel en efficiënt kon worden gebouwd. Het hier beschreven pand bevindt zich op het terrein van paardenmanege Stal Mansour. In de kamers waar eens de militairen woonden en sliepen, staan nu de paarden van de manege. Op het terrein van het naastgelegen vakantiepark en er direct naast staan nog drie onderkomens waar ooit de Luftwaffe-officieren woonden die in de Diogenesbunker werkten. Die op het terrein van het vakantiepark is nu restaurant, de andere twee zijn verbouwd tot woonhuis.

We gaan weer terug naar de Kemperbergerweg en de oplettende kijker ziet dat iets verder aan de andere kant van de weg het beginpunt van onze route is. **Hier eindigt dan ook het tweede deel van de route.** Maar het derde deel van de route is zeker ook de moeite waard. Want daarin kom je nog langs enige tientallen objecten voordat je bij het eind van de route hier (bij de Dorpskerk Schaarsbergen) weer terugkomt. **Hier begint dus het derde deel van de route.** Het eerste object is dan het bijzondere pand precies tegenover het beginpunt van onze route, Kemperbergerweg 783.

Op het terrein van het NIPV aan de Kemperbergerweg zijn twee bijzondere objecten die in de route zijn opgenomen. Te beginnen met een kunstwerk tegenover de ingang tot het terrein en direct voor een in 1998 nieuwgebouwd ingangspaviljoen.

Locatie: Kemperbergerweg 783

Locatie: Kemperbergerweg 783

64

NIPV-locatie Arnhem (1979) is destijds ontworpen als academie voor beroepsonderwijs en congresgebouw van het Nederlands Instituut voor Brandweer en Rampenbestrijding (NIBRA). Het ontwerp is van J. Verhoeven, een van de toonaangevende architecten van de Forumstroming. Kenmerkend voor die stroming én dit complex is het werken met kleine gebouweenheden die, deels verbonden en deels vrijstaand, tezamen één complex vormen. In 1998 is een ingangspaviljoen aan het complex toegevoegd. Latere verbouwingen in 2012/2014 hebben geen invloed gehad op de hoofdstructuur van het geheel. Het complex is sinds 2005 een gemeentelijk monument. Om een goede indruk te krijgen van het complex is gebruik gemaakt van een luchtfoto van NIPV.

65

Hulpverlener (1998) staat bij het Instituut Fysieke Veiligheid (IFV). Dit IFV is een onderdeel van het Nederlands Instituut Publieke Veiligheid (NIPV). Het door kunstenaar Joep Sterman gemaakte bronzen beeld staat op een sokkel voor het in 1998 nieuw aan het pand toegevoegde ingangspaviljoen. Op de sokkel een plaquette met de tekst: 'Oplettende wachter, kwetsbare strijder, gevaren trotserend door vuur en vlammen gaand hulpvaardige, waardige mens.'

Het tweede object betreft het Nationaal Brandweermuseum. Daarvoor ga je circa 25 meter na de ingang tot het terrein rechts langs een houten slagboom. Je ziet het dan vanzelf.

We gaan weer terug naar de Kemperbergerweg en vervolgen onze weg rechts afslaand. Een kleine 700 meter verder is rechts bij huisnummer 693 villa Patria, een gemeentelijk monument. Deze van origine dubbele woning uit 1907 is in 1930 na een ingrijpende verbouwing naar ontwerp van de Arnhemse architect C.J. Hagenbeek geschikt gemaakt voor één gezin. Inmiddels was door omnummering het huisnummer gewijzigd in 79, dat in latere jaren opnieuw is gewijzigd in het huidige huisnummer 693.

Locatie: Kemperbergerweg 783

Locatie: Kemperbergerweg 693

66

Nationaal Brandweermuseum (2012) herdenkt de brandweerlieden die na de Tweede Wereldoorlog tijdens hun werk zijn omgekomen. Het door Jeroen Doorenweerd ontworpen monument bestaat uit drie stapels leistenen van circa twee meter hoog. Op de linker stapel staat een aluminium zeefdruk van twee brandweermannen in actie. De stapel in het midden wordt onderbroken door een bank. Op de rechterstapel is een grote rechthoekige plaquette bevestigd met de namen van 91 omgekomen brandweerlieden. Het monument staat op het terrein van het Instituut Fysieke Veiligheid (IFV). Dit IFV is een onderdeel van het Nederlands Instituut Publieke Veiligheid (NIPV). Het opvallende pand op dit terrein, een gemeentelijk monument, is van het toenmalige Nederlands Instituut voor Brandweer en Rampenbestrijding (NIBRA) en is in 1979 ontworpen door architect J. Verhoeven.

67

Villa Patria (1907) is destijds gebouwd als dubbele woning naar ontwerp van aannemer en eigenaar G.J. Beumer. De naam van het pand in traditionele stijl luidde in eerste instantie 'Kleine Enk' met als adressering Kemperbergerweg 21a en 21b. Beumer woonde zelf in 21a waar hij later een hulppostkantoor runde, zijn broer J. Beumer woonde in eerste instantie in 21b. In 1919 vond de eerste grote verbouwing van de dubbele woning plaats. De opdrachtgever (en dus de nieuwe eigenaar) was A. Bax en de uitvoering vond opnieuw plaats door Beumer. Inmiddels was de naam door eigenaar Bax, die zelf in het linkerdeel ging wonen, veranderd in 'Patria', terwijl in het deel rechts later J. Hassink tot 1930 er zijn kruidenierswinkel had. In 1930 werd het pand geschikt gemaakt voor bewoning voor één gezin. De naam 'Patria' staat nog steeds centraal in de gevel en de villa is nog altijd in het bezit van de familie Bax.

Voor het volgende object moeten we verderop bij Kemperbergerweg 611, aangegeven als 'zeshonderdelf', zijn. Daar kijken we naar een putdeksel uit 1928 dat hier in het trottoir ligt. Van dit soort putdeksels liggen er een stuk of tien in de wijk. Allemaal met als jaartal 1928 en netjes verdeeld tussen de Bakenbergseweg en Kemperbergerweg. In dat jaar werd het waterleidingnet in Schaarsbergen aangelegd. In een artikel in de Arnhemsche Courant van 28 juni 1928 staat dat 'het Arnhemsche Waterleidingnet zich sinds enkele weken tot Schaarsbergen uitstrekt'.

We fietsen weer ongeveer 1 km verder en stoppen rechts bij de villa, een gemeentelijk monument, met huisnummer 209.

Locatie: Kemperbergerweg 611

Locatie: Kemperbergerweg 209

68

Putdeksels Arnhemsche Waterleiding-Maatschappij liggen op trottoirs door heel Arnhem en zijn gelegd tussen 1884 en 1940. Op de deksels staat de naam Compagnie Générale des Conduites d'Eau Liège. Dat was de Belgische moedermaatschappij van de Arnhemsche Waterleiding-Maatschappij, ook wel Compagnie des Eaux d'Arnhem genoemd. Dit Arnhemse dochterbedrijf was in 1882 opgericht. In totaal liggen er nog ruim driehonderd van deze putdeksels op de trottoirs van de oudere wijken van Arnhem. De oudste putdeksels hebben als jaartal 1884, hier liggen er enige tientallen van. De 'jongste' putdeksels hebben als jaartal 1940. Op de putdeksels staat ook de tekst 'Hydrant Systeem Halbertsma'. Dit is een verwijzing naar ingenieur Hidde Halbertsma die het systeem van waterpompen, -reservoirs en -leidingen had ontworpen.

69

Huize Bosch en Heide (1927) is een ontwerp van de Velpse architect M.J. Hols en is in 1993 aangewezen als gemeentelijk monument. De forse vrijstaande villa, door opdrachtgever H.H. Erdbrink destijds gebouwd als buitenhuis, bestaat in feite uit twee delen, nl. het huis zelf en een lager bijgebouw met garage en nevenruimten daar rechts op aansluitend. Het ontwerp heeft meerdere kenmerken van de Engelse landhuisarchitectuur, zoals de prachtige rieten bekapping en de grote vensterpartijen. Het oorspronkelijke adres luidde destijds Kemperbergerweg 51 en opdrachtgever Erdbrink, directeur van de Geldersche Credietvereniging in de Bakkerstraat in Arnhem en Ridder in de orde van Oranje-Nassau, heeft er niet lang van kunnen genieten, hij overleed in 1928. Na de Slag om Arnhem werd het pand gebruikt als evacuatiepost voor evacuees uit Arnhem en direct na WOII was het een distributiecentrum van waaruit via het bonnensysteem de rantsoenering van levensmiddelen en schaarse goederen werd georganiseerd.

Het volgende object, of beter gezegd drie objecten, is iets verderop op het SIZA-terrein. De weg hiernaartoe, Kemperbergerweg huisnummer 139, wordt duidelijk aangegeven op een bordje met pijl, links van de weg. We volgen de richting van die pijl. Recht voor je staat een gemeentelijk monument. Begin 2025 is deze SIZA-locatie overigens gekocht door de gemeente Arnhem. Op het terrein vinden vanaf maart 2025 door SIZA geen zorgfuncties meer plaats, wel huurt SIZA nog gedurende drie jaar het pand dat door hen wordt gebruikt als kantoorfunctie (zie objectnummer 70). Met deze aankoop verkrijgt de gemeente een grondgebied ter grootte van 5,7 hectare ten behoeve van toekomstige woningbouwontwikkeling in Schaarsbergen. Hierbij zal het accent liggen op sociale en betaalbare woningbouw. Momenteel zijn enige bestaande panden tijdelijk in gebruik door Oekraïense vluchtelingen.

We nemen de weg links van het pand en bij de splitsing iets verderop zie je rechts 'iemand' met een verrekijker.

Locatie: Kemperbergerweg 139

Locatie: Kemperbergerweg 139

70

Het Jachthuis (1920) bestaat uit een bijgebouw en het jachthuis zelf. Het ontwerp is van een onbekende architect en is uitgevoerd in de zgn. landhuisstijl. Dit is een vanuit Engeland overgewaaid geromantiseerde stijl (de cottigestijl) met ambachtelijke en landelijke kenmerken. Het jachthuis, een gemeentelijk monument, was in het verleden de thuisbasis van de Koninklijke Veluwsche Jachtvereniging. Die naam stond toen ook prominent op een langgerekt bord boven de raampartijen van de begane grond, later is dit bord vervangen door een bord met de naam 'HET JACHTHUIS'. Tegenwoordig heet het 'Hendrik Willem Landhuis' en wordt het pand gebruikt als kantoorruimte van zorgorganisatie Siza. Het bijgebouw ligt iets verderop op het terrein en wordt gebruikt als kinderdagverblijf.

71

Figuur op stoel (1998) is een bronzen beeld van een zittende figuur in een rolstoel met een verrekijker in de hand. Het beeld van Ronald Tolman staat ongeveer 25 meter voor het gebouw van SIZA. Bekijkt de zittende figuur de omgeving of wil de zittende figuur vooruitkijken om zijn doel te bereiken?

Het pad dat langs dit bronzen beeld naar rechts gaat komt uit bij de ingang van het Centraal Bureau van SIZA. Daar wordt een 'circusact' uitgevoerd.

We verlaten het terrein van SIZA op dezelfde manier als we gekomen zijn en gaan rechtsaf verder langs de Kemperbergerweg. Bij de eerstvolgende splitsing met de Strolaan is het landhuis dat rechts voor die splitsing staat de moeite waard om even bij stil te staan.

Locatie: Kemperbergerweg 139

Locatie: Kemperbergerweg 89

72

Avanspettacolo (2002) staat bij de entree van SIZA. De constructie van beschilderd aluminium en staaldraad heeft dezelfde stijl als het bovengenoemde beeld. Het kunstwerk van Ronald Tolman bestaat uit een koorddanser die op het punt staat op het koord te stappen, terwijl een andere koorddanser halverwege met een wandelstok aan het koord hangt. Durft hij wel of niet, of wil hij ondanks tegenslag zijn doel bereiken?

73

Landhuis Bolivia (1931) is een ontwerp in de zgn. Gooise Landhuisstijl van architect B. Verhoeven uit Groenekan (dat net boven Utrecht ligt). De Gooise Landhuisstijl kenmerkt zich door een combinatie van zakelijke en rationele stielelementen en uitgesproken landelijke, schilderachtige elementen zoals de opvallende rieten kap met houten overstekken. Het huis ligt beeldbepalend gesitueerd op de hoek van de Kemperbergerweg en Strolaan en valt extra op door de asymmetrische vormgeving met links de ronding over de volle hoogte van het pand en rechts de in stijl aangebouwde garage. Mede door de verzorgde detaillering en de hoogwaardige ontwerp kwaliteit, en ondanks diverse verbouwingen in het verleden, is het pand sinds 2008 een gemeentelijk monument. De naam 'BOLIVIA' prijkt op de voorgevel en is door de derde eigenaar van het pand aangebracht. Dit als een verwijzing naar het Zuid-Amerikaanse land Bolivia waar hij als mijnbouwkundig ingenieur had gewerkt.

Tegenover het landhuis steken we via de officiële oversteek over (kijk goed uit) naar de andere kant van de Kemperbergerweg, waar we rechtsaf het tweerichtingsfietspad nemen. Na circa 600 meter komen we bij een hoogspanningsmast, links naast het fietspad. We nemen hier nog even niet de oversteek want vanaf hier hebben we goed zicht op het toegangshek van landgoed Menthenberg. Jammer genoeg is het landgoed niet toegankelijk.

We steken hier nu wel de Kemperbergerweg over en gaan de doodlopende weg in het verlengde van de oversteek in. Aan onze rechterhand fiets je nu langs het park van het landgoed. Als er weinig tot geen groen aan de bomen en struiken zit, dus vooral in de winter, kun je tussen de bomen een zeer herkenbaar roze kunstwerk zien. Het beste zie je het vanaf een plek ongeveer een paar meter links van het paneel 'Mountainbike museum', rechts van de weg.

Locatie: Kemperbergerweg 15

Locatie: Kemperbergerweg 15

74

Toegangshek De Menthenberg (rond 1900) geeft toegang tot de oprijlaan naar buitenplaats De Menthenberg. Het toegangshek is een rijksmonument. Dat geldt ook voor het hele achterliggende, niet toegankelijke terrein met tuinaanleg, alsook voor diverse op het terrein aanwezige objecten (het landhuis De Menthenberg, een koetshuis, diverse tuinsieraden en een kas). Het huidige uiterlijk van het landhuis zelf is grotendeels in 1907 in opdracht van M.J. baron van Pallandt tot stand gekomen rondom een 18e eeuwse kern. Die oude kern kwam begin 18e eeuw in het bezit van Dr. W. Menthen, de naamgever van het landgoed. Het toegangshek bestaat uit twee pijlers van circa drie meter hoog die worden bekroond met dekstukken met daarop links het woord 'MENTHEN' en rechts het woord 'BERG'. Zowel links als rechts bevinden zich nog soortgelijke pijlers, echter iets lager en met een eenvoudiger dekstuk.

75

Drie mannelijke gratiën van Klaas Gubbels staat in de privétuin van landgoed Menthenberg. Het werk in rozerode kleur is circa 2,5 meter hoog. Drie mannelijke gratiën wil zeggen dat hier drie van de bekende kannen van de kunstenaar, alle drie met een iets andere afmeting, met de 'rug' tegen elkaar staan. De originele kleur was iets fletser dan de huidige kleur, maar omdat de kunstenaar die kleur te flets vond is het kunstwerk enige jaren geleden overgeschilderd. Het kunstwerk is vanaf de weg links naast de ingang van het landgoed, in de herfst en winter goed zichtbaar.

De doodlopende weg komt uit bij Sportpark Bakenberg. Kort voor het toegangshek tot het sportpark kun je rechts van het hekwerk met de fiets het klinkerpad volgen. Je fietst dan langs een sportveld. Na de bocht naar links fiets je opnieuw langs het sportveld, zelfs drie sportvelden. Deze weg gaat halverwege over in een grindpad. Bij de T-splitsing ga je naar links. Ongeveer 100 meter verder is een ander toegangshek tot het sportpark. Hier gaan we rechtsaf verder op het verharde pad. Na weer een kleine 100 meter kom je uit op de Bakenbergseweg. Daar gaan we rechts afslaand in. Na ruim 100 meter is links een bospad waar rechts in de hoek van dat pad een WOII-monument staat.

We gaan verder langs de Bakenbergseweg en gaan richting landgoed Warnsborn. Maar voordat we daar zijn, bekijken we eerst nog twee objecten. Een kleine 500 meter verderop is links een landweg die naar boerderij Het Hoog Erf gaat. Ernaartoe fietsend kun je de boerderij in de verte links van de weg al zien liggen. Aan het begin van de landweg ernaartoe staat een bordje met de tekst 'TE KOOP HAARDHOUT'. Deze landweg volgend doemen al snel een boerderij en een zomerhuis op. Het kleine zomerhuis (een rijksmonument) ligt direct voor de boerderij. Dit kleine zomerhuis, een voormalig kookhuis uit rond 1850, is bijna 100 jaar ouder dan de boerderij en heeft WOII overleefd.

Locatie: Bakenbergseweg 262

Locatie: Bakenbergseweg 223

76 → Monument gesneuvelde vliegers Hoge Erf (2018) herdenkt de gesneuvelde bemanningsleden van het bevoorradingsvliegtuig Dakota FZ626 dat op 19 september 1944 door Duits afweergeschut werd geraakt en neerstortte op het huis Bakenbergseweg 262. Het is een eerbetoon aan de vijf omgekomen Britse militairen. Het initiatief daartoe werd genomen door battlefielddgids Guido van Diermen, daarbij geholpen door het British Legion en de Market Garden Foundation. De officiële onthulling van het monument vond plaats door twee Arnhem veteranen, Sid Salis en Ray Whitwell.

77 → Boerderij Het Hoog Erf (1947). De oorspronkelijke boerderij is tijdens WOII verloren gegaan en is in 1947 herbouwd onder leiding van het Bureau Wederopbouw Boerderijen. Links naast de voordeur bevindt zich een kleine gevelsteen met een afbeelding van een herrijzende leeuw en het jaartal 1947. Deze gevelsteen is afkomstig uit de N.V. Fabrik van Brouwer's Aardewerk en is het kenmerk van de vele opbouwboerderijen die kort na WOII onder de coördinatie van het eerdergenoemde Bureau werden gebouwd. Deze boerderijen werden gebouwd in de stijl van de Delftse School, wat o.a. inhoudt dat er gebruik is gemaakt van traditionele en natuurlijke materialen. De boerderijen zijn sober en doelmatig gebouwd en de uiterlijke vormgeving moest aansluiten bij de architectonische tradities in de betreffende regio. Boerderij Het Hoog Erf is een rijksmonument en is een ontwerp van het Arnhemse architectenbureau Feenstra.

Als je goed gekeken hebt, heb je gezien dat deze boerderij ook groene luiken heeft met daarin een gele ruit met een afbeelding van de Gelderse Roos, net zoals bij de routenummers 37 en 40.

We gaan via dezelfde weg weer terug naar de Bakenbergseweg, slaan daar linksaf en stoppen even bij het hoekpand rechts na de T-splitsing met de Strolaan.

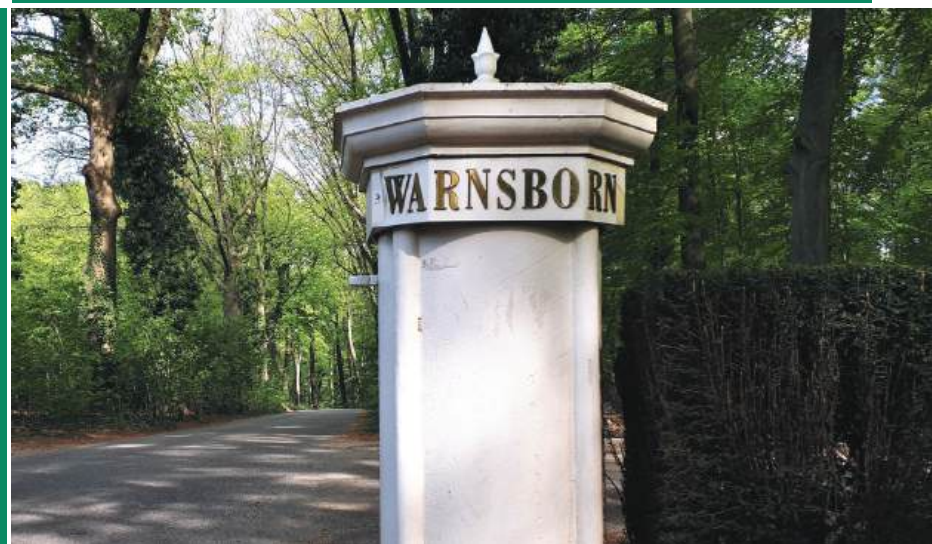

We gaan verder langs Bakenbergseweg en komen dan bij de ingang van landgoed Warnsborn. Aan beide zijden wordt de toegang tot het landgoed geflankeerd door witte gietijzeren hekpalen. Het landgoed, sinds 2005 een rijksmonument, is een 19e eeuws parkbos met landschappelijke tuinen, padenstelsels, vijvers, sprengen, cascades (ter overbrugging van hoogteverschillen tussen waterpartijen), watervallen, bruggen en een ijskelder. Meerdere van deze objecten zijn ook afzonderlijk als rijksmonument aangemerkt. Zo ook oude grafheuvels (zie verderop) die zich op het terrein bevinden. Dat geldt ook voor een zestal objecten, te beginnen bij de eerdergenoemde hekpalen.

Locatie: Bakenbergseweg 292

Locatie: Bakenbergseweg

78

Woonhuis in Chaletstijl (circa 1905) op de hoek Bakenbergseweg – Strolaan. Het pand is in 2008 aangemerkt als gemeentelijk monument en had als oorspronkelijke adressering Bakenbergscheweg 72a. Het woonhuis heeft de uitstraling van een klein landhuis en refereert door de schilderachtige vormgeving, het kleurrijke materiaalgebruik en diverse details, aan de stadse villabouw elders in Arnhem in deze periode. Het pand van een onbekende architect is opvallend gesitueerd aan het begin van de Strolaan en is in de detaillering voorzien van enige jugendstil-kenmerken. Opvallende elementen zijn de meervoudig toegepaste groen geglaazuurde bakstenen details, met als meest bijzondere de vensterpartij links op de begane grond. Een ander bijzonder element is de kapconstructie en dan specifiek de grote overstekken aan de voorzijde en de zijgevel rechts met de opvallende houten, dragende dakrandconstructie (zgn. korbeelstellen).

79

Hekpalen landgoed Warnsborn (rond 1870), met in goud de naam 'Warnsborn'. Beide witte gietijzeren hekpalen zijn een rijksmonument uit ongeveer 1870 en markeren aan deze zijde de grens van landgoed Warnsborn. Deze hekpalen staan ook bij de ingang van landgoed Warnsborn aan de Amsterdamseweg (zie routenummer 38).

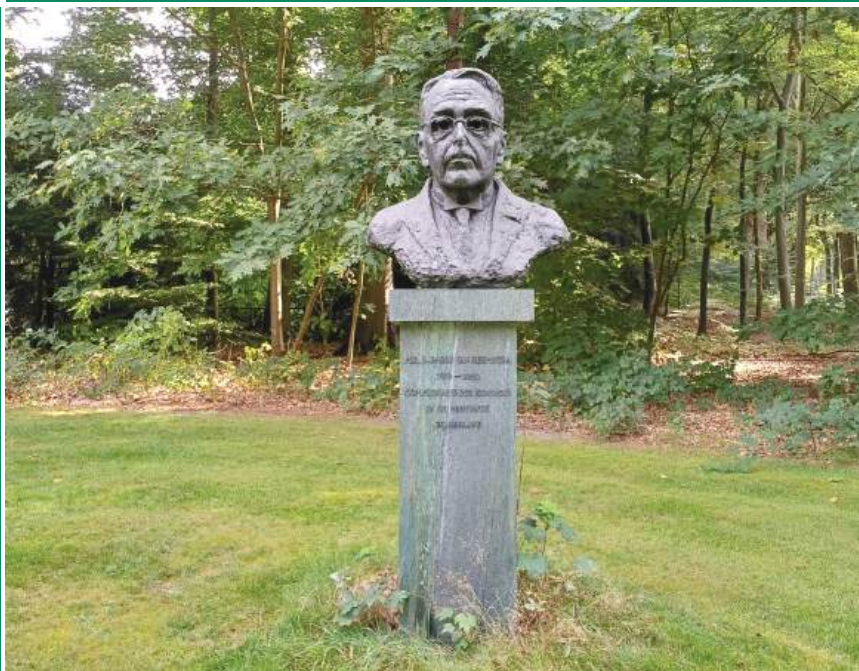

We volgen de geasfalteerde weg richting hotel-restaurant Groot-Warnsborn. Bij de splitsing van de geasfalteerde weg slaan we rechtsaf, dit is de oprijlaan naar het hotel-restaurant dat je in de verte al kunt zien liggen. Maar bijna direct zie je in het grasveld rechts van je een buste op een sokkel. In het seizoen wordt deze buste omringd door bloeiende rododendronstruiken.

Direct na het grasveld nemen we het grindpad naar rechts. Langs dat pad staan nog een paar lage witte hekjes (gemeentelijk monumenten) daterend uit ongeveer 1900. Aan het eind van het pad zie je recht voor je de voormalige kapel van landgoed Warnsborn. Achter deze voormalige kapel ligt ook nog een ijskelder (een rijksmonument) uit ongeveer 1830.

Locatie: Bakenbergseweg 277

Locatie: Bakenbergseweg 297

80 →

Buste mr. S. baron van Heemstra (1965) staat aan de oprijlaan van het hotel-restaurant. Van Heemstra (1879-1960) was commissaris van de Koningin in Gelderland en in 1929 betrokken bij de oprichting van Het Geldersch Landschap & Kasteelen. De door Johan van Zweden gemaakte bronzen buste, een replica, werd op initiatief van het provinciaal bestuur geplaatst. De originele buste staat in de hal van het Huis der Provincie Gelderland.

81 →

Voormalige kapel landgoed Warnsborn (begin 19e eeuw) die aan het eind van de 19e eeuw in gebruik raakte als tuinmanswoning. Het aanvankelijk rechthoekige gebouw heeft in 1959 aan beide zijden een uitbouw gekregen zodat er, van bovenaf gezien, een Grieks kruis ontstond. Tegelijkertijd is toen aan de achterzijde een trappenhuis aangebouwd met een groot glas-in-loodraam. Vanaf die tijd fungeert het gebouw ook als dependance van het naastgelegen hotel. Het pand is in 2005 eveneens aangewezen als rijksmonument.

We gaan weer terug langs de lage witte hekjes en gaan direct daarna rechtsaf richting het hotel-restaurant. Meteen zie je aan weerszijden van de weg een gietijzeren lantarenpaal uit circa 1900. Beide lantarenpalen zijn sinds 2001 een gemeentelijk monument. Maar wij gaan verder en gaan meteen rechts het parkeerterrein op. Op het parkeerterrein houden we rechts aan en komen via een pad en toegangshekje, achteraan het parkeerterrein, uit in de tuinen van de orangerie.

We gaan via dezelfde weg weer terug naar de parkeerplaats. We passeren een voormalig koetshuis (Bakenbergseweg 301, een rijksmonument uit 1847) en bereiken weer de oprijlaan van hotel-restaurant Groot Warnsborn. Naar rechts kijkend zien we dat nu voor ons liggen.

Locatie: Bakenbergseweg 269

Locatie: Bakenbergseweg 277

82

Orangerie landgoed Warnsborn (1876) is gebouwd op de plek waar aan het begin van de 19e eeuw al een gebouw stond. In 1876 heeft de orangerie, een rijksmonument, zijn huidige uiterlijk gekregen. Bij die gelegenheid werden een druivenkas (links) en een orchideeënkas (rechts) aangebouwd. Het eenlaags hoge gebouw wordt aan de bovenzijde bekroond met een uit pijlers bestaande balustrade met op de bovenste rand zes klassieke vazen. Voor de orangerie ligt een fraaie authentieke Engelse terrastuin, deze is rond 1910 ontworpen door tuinarchitect Hendrik Copijn. De orangerie wordt door hotel-restaurant Warnsborn gebruikt voor feesten, partijen en zakelijke bijeenkomsten.

83

Hotel-restaurant Groot Warnsborn (1950) is gebouwd in de stijl Delftse School naar ontwerp van de Oosterbeekse architect H.W. Wesselink. Het pand is gedeeltelijk gebouwd op de restanten van het oude landhuis Warnsborn dat aan het eind van WOII volledig is afgebrand. Naar zeggen zijn er destijds vanuit het naoorlogse Amerikaanse Marshallplan financiële middelen beschikbaar gesteld voor de herbouw. Rond 1959 is het hotel aan beide zijden uitgebreid, opnieuw naar ontwerp van architect Wesselink. Door de beide naar voren uitstekende nieuwe vleugels van het gebouw, met de centraal gelegen entree in het oude deel van het pand ertussen, heeft het gebouw een kasteelachtige aanblik gekregen. Het hotel, of beter gezegd hotel-restaurant, is sinds 2001 een gemeentelijk monument en ligt middenin Park Warnsborn.

We steken de oprijlaan over en volgen het halfverharde pad zo'n 20 meter tot aan de bosrand. Daar nemen we het bospad naar rechts (dat loopt dus links van het hotel). Op een gegeven moment draait dit bospad naar rechts en direct daarna weer naar links langs een waterpartij aan de rechterkant. Tegenover deze waterpartij, dus links van het bospad, is een open ruimte waar een paar vreemde objecten te zien zijn.

Het werd al even genoemd, een grafheuvel. Op Park Warnsborn zijn er een aantal te vinden, waarvan de grootste, genaamd Meelworstenberg, een diameter heeft van ongeveer achttien meter en bijna anderhalve meter hoog is. De grafheuvels van Warnsborn zijn rijksmonument en afkomstig uit de periode 2.500 tot 1.000 jaar voor Christus. Ze zijn onderdeel van een grote groep van circa 140 grafheuvels die zich in een brede strook ten noorden van Arnhem (Schaarsbergen dus) en richting Wolfheze, Oosterbeek, Heelsum, Renkum en Wageningen uitstrekt. Die strook begint ongeveer achter het kunstwerk dat we net hebben bekeken. Maar wij gaan verder naar een object dat moeilijk te vinden is. Het bevindt zich op een heideveld een eindje (op de landkaart) rechtsboven hotel-restaurant Warnsborn. M.b.v. de coördinatoren 52°01'09.5"N 5°52'05.4"E is het wat makkelijker te vinden.

Locatie: Park Warnsborn

Locatie: Park Warnsborn

84

Zinnevruchten (1996) bestaat uit vijf bronzen fantasiedieren of -vruchten. De vijf objecten liggen in het gras, tussen de bomen een paar honderd meter achter het hotel-restaurant, dicht bij een grote grafheuvel. Het kunstwerk is van de hand van kunstenaar Pauline Becking. Zij kreeg tot haar grote verrassing een prijs voor nieuw aanstormend talent, die elk jaar aan een klein aantal afgestudeerden aan Nederlandse kunstacademies wordt toegekend door het Cultuurfonds. De prijs bestond uit een opdracht voor het maken van een kunstwerk in de openbare ruimte ergens in Nederland. Na enig zoeken was Het Geldersch Landschap & Kasteelen bereid om mee te werken door goedkeuring te geven voor plaatsing op hun terrein. De kunstenaar heeft het kunstwerk daarna aan hen geschonken.

85

Gedenkteken Clément van Maasdijk is op Warnsborn te vinden op het heideveld, ook bekend als het Heitje van Maasdijk, dicht bij ANWB-paddenstoel 22703. Hij was de eerste Nederlander die omkwam bij een vliegtuigongeluk. Dat gebeurde in 1910 tijdens een demonstratie voor zijn verloofde en het organisatiecomité van de vliegweek Arnhem. Clément van Maasdijk ligt begraven op Moscowa. Een buste van hem, gemaakt in 1911 door August Falise, staat bij de dorpskerk van Schaarsbergen, zie ook routenummer 6.

We verlaten nu het landgoed. We gaan weer terug naar het begin van de oprijlaan van het hotel-restaurant. Na die oprijlaan kun je naar rechts of links. Als je hier nu naar rechts zou gaan, wat wij niet doen, fiets je door de eerdergenoemde prachtige laan met imponerende beuken en kom je uiteindelijk uit aan de andere kant van landgoed Warnsborn. Daar staan, zoals bij routenummer 38 is beschreven, eveneens twee van die fraaie hekpalen.

Maar wij gaan hier dus niet naar rechts, maar naar links en weer terug naar de witte hekpalen die bij deze ingang van het landgoed staan. Kort vòòr die hekpalen maken we een bijna 180 graden bocht naar links en gaan we min of meer een stukje terug over een geasfalteerd pad. Al snel is er dan rechts een bospad dat naar een modern ogend klooster leidt.

We zijn nu bijna aan het eind van deze route en gaan weer richting de Kemperbergerweg die ons naar het eindpunt van de route brengt. We verlaten het terrein van het klooster en verlaten bij de witte gietijzeren hekpalen het terrein van landgoed Warnsborn. Circa 30 meter verder gaan we links de Karmelietessenlaan in. Aan het eind van deze laan slaan we rechtsaf en daarna linksaf. Dit is de Strolaan. Aan het eind van de Strolaan steken we bij de oversteek de Kemperbergerweg over en vervolgen we onze weg links afslaand. Na zo'n 500 meter zie je rechts een rijtje arbeiderswoningen uit het midden van de 19e eeuw.

Locatie: Bakenbergseweg 302

86

Karmel Nazareth (1932) is het klooster van de zusters Karmelietessen dat enigszins verscholen ligt aan de rand van landgoed Groot Warnsborn. De orde maakt deel uit van de Rooms-Katholieke Kerk. In 1929 waren er in Arnhem al zusters van de orde aanwezig, echter in 1932 kwam het eerste deel van het klooster gereed naar een ontwerp van de uit Sittard afkomstige architect J. Wielders. In 1972 is het complex uitgebreid met een kleine kapel naar ontwerp van de Arnhemse architect T.G. van der Veen. In voorjaar 2025 heeft Elver, een zorgorganisatie gespecialiseerd in de begeleiding en behandeling van mensen met een ernstig tot licht verstandelijke beperking, het klooster aangekocht. Dat betekent dat de zusters Karmelietessen na bijna 100 jaar Arnhem gaan verlaten. In najaar 2025 verhuizen de zusters naar de karmelietessengemeenschap Huize Blijendaal in Oirschot. Zorgorganisatie Elver heeft ook al vestigingen op de Bakenbergseweg en de Kemperbergerweg.

Locatie: Kemperbergerweg 190-192-194-196

87

Casa Nova (1846) bestaat uit een rijtje van oorspronkelijk zes en later vier woningen. Het betreft aan de Kemperbergerweg de huisnummers 190, 192, 194 en 196. De arbeidershuisjes zijn in 1846 gebouwd in opdracht van D.W.G.J.H. baron Brantsen van de Zijp en zijn in 1980 aangewezen als rijksmonument. Onder de dakrand van huisnummer 194 staat op een wit bord '1846 CASA NOVA 1989'. 1989 is het jaartal dat (inmiddels al jarenlang) eigenaar Gemeente Arnhem de vier woningen heeft gerenoveerd.

Het volgende object is zo'n 1,5 km verderop aan de Kemperbergerweg. Net na het viaduct onder de A12 zie je rechts de voormalige School met de Bijbel. Het schoolpand is opgedeeld in twee afzonderlijke eenheden, het deel rechts en het deel links. Wij kijken eerst naar het deel rechts.

Nu kijken we naar het linkerdeel van de voormalige school, het Arnheims Oorlogsmuseum 40-45. In het museum is een groot tegeltabelau aangebracht ter nagedachtenis aan de slachtoffers van een vergissingsbombardement in februari 1944, waarbij vooral de Rijnwijk, Rijnkade en Arnhem-Zuid getroffen werden. Een aantal jaren geleden is het tableau door een interne verbouwing jammer genoeg grotendeels achter een open trap verdwenen.

Locatie: Kemperbergerweg 778

Locatie: Kemperbergerweg 780

88

Eerste steen School met de Bijbel (1882) bevindt zich in de voorgevel van het rechtse deel van het pand van de voormalige school. Dit deel is sinds enige tientallen jaren in gebruik als woonhuis, terwijl het linkerdeel van het pand sinds begin jaren 90 in gebruik is als het Arnheims Oorlogsmuseum 40-45 (zie het volgende object). In de voortuin worden het rechtse en het linkse deel van elkaar gescheiden door een heg, de eerste steen bevindt zich rechts van die heg. De eerste steen is destijds gelegd door de dertienjarige jonkvrouwe Alwina Brantsen van de Zyp, dochter van W.G. baron Brantsen van de Zyp. De bouw van de school was mogelijk geworden door financiële steun van de baron. Als je goed naar de eerste steen kijkt zie je dat de leeftijd van de dertienjarige niet duidelijk leesbaar is. Staat daar nu 13 of 14? Er heeft eerst 14 gestaan wat fout was en snel daarna is het gecorrigeerd in 13.

89

Het Arnheims Oorlogsmuseum 40-45 is een particulier museum gewijd aan de Tweede Wereldoorlog rondom Arnhem. Het museum is in 1994 opgericht en is niet opgenomen als erkend museum in het museumregister. Het museum is gevestigd in de voormalige School met de Bijbel in Schaarsbergen. Deze school werd in 1882 officieel in gebruik genomen en is in de basis een ontwerp van architect L.G. Richter. In 1932 heeft er een ingrijpende verbouwing van het pand plaatsgevonden naar ontwerp van architect H.J. Tiemens jr., oud-leerling van de school. De kern van de museumcollectie bestaat uit een particuliere verzameling van geallieerde en Duitse wapens, uniformen, documenten en vele niet-militaire voorwerpen, zoals rantsoenbonnen en oorlogskranten. Daarnaast bezit het museum een aantal militaire voertuigen en grote wapens, waaronder een Russische T-34 tank die voor het museum staat opgesteld, en een aantal kanonnen en howitzers.

Na het Arnhems Oorlogsmuseum vervolgen we onze weg verder langs de Kemperbergerweg en al heel snel zien we het eindpunt van deze kunst- en cultuurroute Schaarsbergen.

Kort na het oorlogsmuseum slaan we rechtsaf. Dit is de oprijlaan van de dorpskerk van Schaarsbergen, ons startpunt. Rechts van die oprijlaan liggen nog een paar gemeentelijke monumenten (de huisnummers 784, 786 en 792) en links naast de oprijlaan kun je een muziekkapel bewonderen.

Dit was dus het laatste object van de uitgebreide kunst- en cultuurroute Schaarsbergen. Even verderop zie je de Dorpskerk Schaarsbergen, het startpunt van deze route. Maar er zijn dus nog elf objecten die niet in de route zijn opgenomen, omdat deze daarin erg lastig zijn in te passen. Het gaat om Sportpark Papendal en Abdij Koningsoord. Beide locaties horen bij Schaarsbergen. Deze elf objecten zijn in de bij de voorliggende route horende Google Maps wel zichtbaar gemaakt. Op Sportpark Papendal gaat het om vier objecten. Daarvoor moet je na routenummer 44 terug naar de eerdere oversteek en na die oversteek links afslaand het fietspad volgen. Bij het kruispunt met de verkeerslichten verderop sla je linksaf en kom je vanzelf op Sportpark Papendal. Op het sportpark nemen we de eerste weg rechts (hier komen we direct ook weer terug) en volg je de borden met 'Trainingscomplex Vitesse'.

Locatie: Kemperbergerweg 784

Locatie: Papendallaan 40

Muziekkapel (ca. 1950) ligt links aan de rand van de oprijlaan naar de dorpskerk van Schaarsbergen. De hoofdzakelijk uit hout bestaande muziekkapel heeft een zeszijdig met mastiek bedekt dak en is sinds 1995 een gemeentelijk monument. Aan de rand van de genoemde oprijlaan staan vier gietijzeren lantaarns, tevens gemeentelijk monument, uit rond 1950 die destijds zijn gegoten bij de firma Nering-Bögel te Deventer.

Buste Theo Bos (2015) is geplaatst voor de ingang van de Vitesse trainingsaccommodatie op Papendal. Theo Bos (1965-2013), ook wel mister Vitesse genoemd, was voetballer van Vitesse tussen 1983 en 1998. In die periode heeft hij 369 competitiewedstrijden voor Vitesse gespeeld en zijn laatste wedstrijd voor Vitesse was in het nieuwe stadion Gelredome dat die dag officieel werd geopend. Daarna is hij ook nog enige jaren trainer van de club geweest. De initiatiefnemer voor het maken van de buste was Marco Moll en de buste is gemaakt vanaf een foto in, naar zeggen, de Filipijnen. De buste is door de Vitesse-supporters, voetbalclub Vitesse en Grillo Natuursteen B.V. aan de weduwe en kinderen van Theo Bos aangeboden. Grillo Natuursteen B.V. heeft de marmeren sokkel van de buste gemaakt en geschonken, oud-directeur Giuseppe Grillo was vanaf het eerste uur lid van de businessclub van Vitesse en was in 2015 benoemd tot Zilveren Vitessenaar.

We gaan nu bij de trainingsaccommodatie naar binnen. Meestal is het hek dat toegang geeft tot het terrein open en ook de toegangsdeur tot trainingsaccommodatie is meestal open. Binnen zie je rechts een WOII-gedenksteen.

We gaan een stukje terug en waar we net voor de eerste keer rechtsaf gingen, gaan we nu rechtdoor. De borden volgend kom je vanzelf bij Hotel Papendal. Het kunstwerk links voor de entree is niet te missen.

Locatie: Papendallaan 40

Locatie: Papendallaan 3

92

Gedenksteen omgekomen Vitessearen (2013) hangt in de hal van de trainingslocatie van Vitesse op Papendal. Op deze gedenksteen staan twaalf namen. In het Vitesse Museum 'Home of History' in het Gelredome is ook een gedenksteen aanwezig. Die steen is afkomstig van het oude voetbalstadion Nieuw-Monnikenhuize en daar staan elf namen van omgekomen Vitessearen op. Op de gedenksteen in Papendal is dus een twaalfde naam toegevoegd.

93

De lopers (1983) bestaat uit drie rennende figuren die links voor de ingang van Hotel Papendal staan. De door kunstenaar Mariette Teugels gemaakte sierlijke naakte bronzen beelden lijken in hun houding vlak bij de finishlijn te zijn. In najaar 2020 is een beeld verwijderd en in voorjaar 2021 is er nog een beeld verwijderd. De beelden bleken zwaar beschadigd te zijn en alleen het middelste beeld was achtergebleven. Eind 2021 zijn de andere twee beelden hersteld en weer teruggeplaatst zodat het kunstwerk vanaf dat moment weer compleet is.

Als je nu naar binnen gaat en je loopt een eindje naar links richting het restaurant, dan zie je rechts bij een zitje een eenvoudige WOII-plaquette.

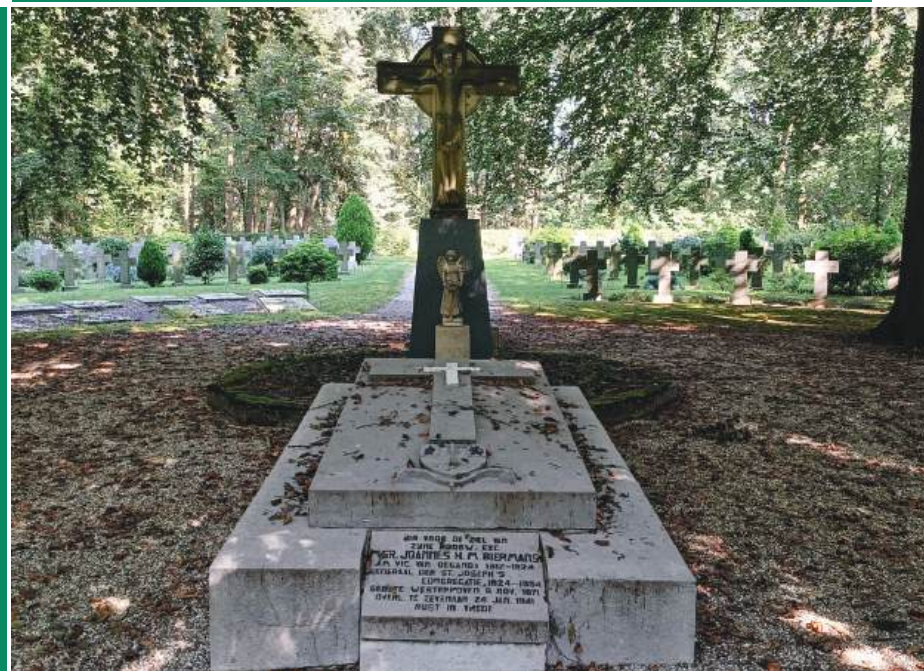

Naast de objecten in Papendal zijn er dus nog zeven objecten op de weg naar en bij Abdij Koningsoord. Velen denken dat de abdij en de bijbehorende gebouwen in Oosterbeek liggen. Maar het is toch echt Arnhem's grondgebied, specifiek grondgebied van Schaarsbergen. Mocht je het willen bezoeken, dan moet je vanuit Arnhem de Utrechtseweg nemen tot het laatste kruispunt met verkeerslichten in Oosterbeek. Daar sla je rechtsaf en rijd je door tot aan de spoorwegovergang. Direct daarna sla je linksaf en volg je de borden naar Abdij Koningsoord. Onderweg er naartoe kom je de eerste objecten tegen, te beginnen bij begraafplaats Nieuw Vrijland rechts van de weg.

Locatie: Papendallaan 3

Locatie: Johannahoeveweg

94

Plaquette Papendal Slag om Arnhem hangt in de linkerzijgang van Hotel Papendal. Op de eenvoudige, kleine plaquette staat: 'Van 17-27 september 1944 was dit gebied betrokken bij de Slag om Arnhem opdat wij niet vergeten.'

95

Grafmonument mgr. J.H.M. Biermans (1941) ligt omringd door vier forse beuken in het midden van de cirkelvormige begraafplaats Nieuw Vrijland. Het grote staande houten kruis aan de rand van het grafmonument is in 2010 vervangen door een zandstenen exemplaar. De oudste graven en die van belangrijke overleden personen liggen in de binnenste cirkel om het grafmonument heen. Verder naar buiten zijn er enige rijen grafzerken en nog verder naar buiten bestaan de rijen uit staande kruizen. Vlakbij het grafmonument staat een groot informatiebord met een plattegrond van de begraafplaats. Daaruit blijkt dat er tot najaar 2020 557 religieuzen zijn begraven. De openbare begraafplaats is de laatste rustplaats van de bewoners van Missiehuis Vrijland dat een paar honderd meter zuidelijker ligt. En het is niet de begraafplaats van Abdij Koningsoord die een paar honderd meter noordelijker ligt, zij hebben een eigen begraafplaats.

Tegenover de begraafplaats ligt aan de andere kant van de weg een wegkapel. Rechtsonder in de keramieken voorstelling van de wegkapel staan de initialen 'TON.H' en de naam 'ASTRA'. Die initialen staan voor Tony Heine, haar volledige naam was Bertha Louise Heine. Zij was keramiste bij 'Atelier voor kunst en keramiek Astra' in Maastricht. Zij was tevens medevenoot en oprichter van dit atelier dat heeft bestaan van 1938 tot 1954.

Je fietst nu verder op het geasfalteerde pad en op enig moment is er links een bospad tussen een rij bomen, met daarachter een grote groene vlakte. We nemen dat bospad en al snel zie je links in het veld een eenvoudig schuurtje. Er loopt een onverhard pad naar dit schuurtje, een oude paardenstal, en bijna direct zie je dat de voormalige stal een heel andere functie heeft gekregen.

Locatie: Johannahoeveweg

Locatie: Johannahoeveweg

96

Wegkapel Nieuw Vrijland St. Joseph (1941) ligt tegenover de ingang van de openbare begraafplaats Nieuw Vrijland in de bossen tussen Missiehuis Vrijland en Abdij Koningsoord. In de kleine wegkapel is een keramieken afbeelding te zien van Joseph die naast de ezel loopt waarop Maria zit met het kindje Jezus in haar armen. Onder de afbeelding in een horizontale balk de tekst 'ONZE EERSTE VERBLIJFPLAATS OP NIEUW VRIJLAND 19-3-1941 ST. JOSEPH'. St. Joseph verwijst naar het priestercollege St. Joseph en de Mill Hill missionarissen die zich destijds ter plekke vestigden. Kort daarvoor verbleef de congregatie nog aan de Koningsweg in Schaarsbergen op landgoed Vrijland, maar doordat de Duitsers hun klooster en omliggend landgoed vorderden voor Fliegerhorst Deelen waren ze gedwongen te vertrekken.

97

Mariabeeld (2004) is gemaakt door de Rotterdamse kunstenaar Kees Koster en is in 2004 door hem geschonken aan de zusterorde. Het Mariabeeld bevindt zich in een oude voormalige paardenstal die een aantal jaren geleden is ingericht als een sobere stiltekapel. Het groenblauwe kunstwerk, een in neogotische stijl uit beton gegoten Mariabeeld, heeft aan de voet eikels en eikenbladeren. Vermoedelijk is dit een verwijzing van de kunstenaar naar het verhaal van 'Onze Lieve Vrouwe ter Eik' van de Brabantse bedevaartplaats Meerveldhoven. In de kapel ter plaatse staat een eikenboom met een, naar zeggen, uit de 13e eeuw daterend Mariabeeldje dat, wederom naar zeggen, toentertijd in een eikenstam was gevonden.

We gaan weer terug naar de verharde weg en slaan daar linksaf richting Abdij Koningsoord. Je ziet het direct, het is niet te missen. Het pand links voor de abdij is een oud graanpakhuis dat is voorzien van een mooie moderne muurschildering.

We lopen even om het graanpakhuis heen en bekijken het ruim honderd jaar oude pand.

Locatie: Johannahoeveweg 73

Locatie: Johannahoeveweg 73

98

Muurschildering (2011) is aangebracht tegen de zijgevel van de abdijwinkel van Abdij Koningsoord. De eenvoudige muurschildering van ongeveer zes meter breed en drie meter hoog is gemaakt door Marleen B. Berg. Zij heeft slechts gebruik gemaakt van een paar vlekkerige pasteltinten. Met links heel vaag een paar silhouetten van personen en in het midden een vage maan of zon. Rechts heeft ze een groot, modern gestileerd kruis in de muurschildering aangebracht. Ditzelfde gestileerde kruis wordt ook gebruikt op de website van de abdij. Het pand waarin de abdijwinkel zich bevindt is het voormalige graanpakhuis van de vroegere modelboerderij Johannahoeve. Dit gemeentelijk monument uit 1912 is een ontwerp in de zgn. overgangsstijl van architect E. Verschuyl. In de westgevel van het pand bevindt zich onder het middelste raam van de bovenste verdieping een geglaazuurd keramische Madonnavoorstelling.

99

Graanpakhuis St. Jozefhuis (1912), tegenwoordig in gebruik als abdijwinkel, staat links van de hoofdentree van Abdij Koningsoord en is een ontwerp van architect E. Verschuyl. Het pand, een gemeentelijk monument, is gebouwd in de zgn. overgangsstijl, een lastig te definiëren stijl die rond 1900 werd toegepast en de overgang markeerde tussen de neostijlen en modernere stijlen als jugendstil en art-nouveau. Het pand hoorde bij het vroegere complex van modelboerderij de Johannahoeve en had oorspronkelijk op de begane grond stierenstallen en op de verdieping de graanopslagruimtes. Na WOII is het pand verbouwd tot woonruimte en sinds een aantal jaren doet het dus dienst als abdijwinkel. De ingang van die winkel bevindt zich aan de oostzijde, maar de voorgevel van het pand is aan de westzijde. Aan deze zijde is de dubbele deur nog aanwezig die wijst op de pakhuisfunctie uit het verleden. Direct daarboven bevindt zich een geglaazuurd keramische Madonnavoorstelling.

Daarna kijken we naar de moderne abdij zelf. Een gemeentelijk monument dat bijna 100 jaar jonger is dan het graanpakhuis waar we net naar keken.

In de binnentuin van de abdij staat midden in een waterpartij een waterpomp uit de eerdergenoemde modelboerderij uit 1909. De waterpomp, een gemeentelijk monument, is een beeldbepalend onderdeel van de binnentuin. Deze binnentuin is normaal gesproken niet toegankelijk. Echter een of twee keer per jaar vindt er openstelling van de abdij plaats en het is zeker de moeite waard om een keer een kijkje te nemen in de abdij.

Locatie: Johannahoeveweg 79

Locatie: Johannahoeveweg 79

100

Abdij Koningsoord (2008) is een ontwerp van architect Gert Grosfeld. Zijn ontwerp is geïnspireerd op de traditionele hoeve-architectuur (de voormalige Johannahoeve stond eerder op deze plek) en op de typische kloostertradities. Grosfeld is tevens de architect van het naastgelegen nieuwe ontvangsthuis van natuurbegraafplaats Koningsakker. De Abdij Koningsoord is een contemplatief klooster, behorend tot de Cisterciënzer Orde. Van oorsprong is de gemeenschap afkomstig uit het Brabantse Berkel-Enschot, waar de Abdij Onze Lieve Vrouw van Koningsoord in 1937 is gesticht. I.v.m. uitbreidingsplannen van de gemeente Tilburg moest de orde op zoek naar een nieuwe locatie. Die werd gevonden op het landgoed Johannahoeve van de Missionarissen van Mill Hill, alwaar de nieuwgebouwde Abdij Koningsoord in 2009 werd betrokken. Links van de ingang van de abdij staat een uit 1912 daterend graanpakhuis dat dienstdoet als abdijswinkel.

101

Pomp (1909) is een ontwerp van de Hilversumse architect E. Verschuyl. Hij heeft tevens het graanpakhuis ontworpen dat links voor de hoofdentree van Abdij Koningsoord staat. De pomp is in 2009 onderdeel geworden van de binnentuin van de nieuwe abdij. Ook deze pomp is een gemeentelijk monument en is net als het graanpakhuis gebouwd in de zgn. overgangsstijl.

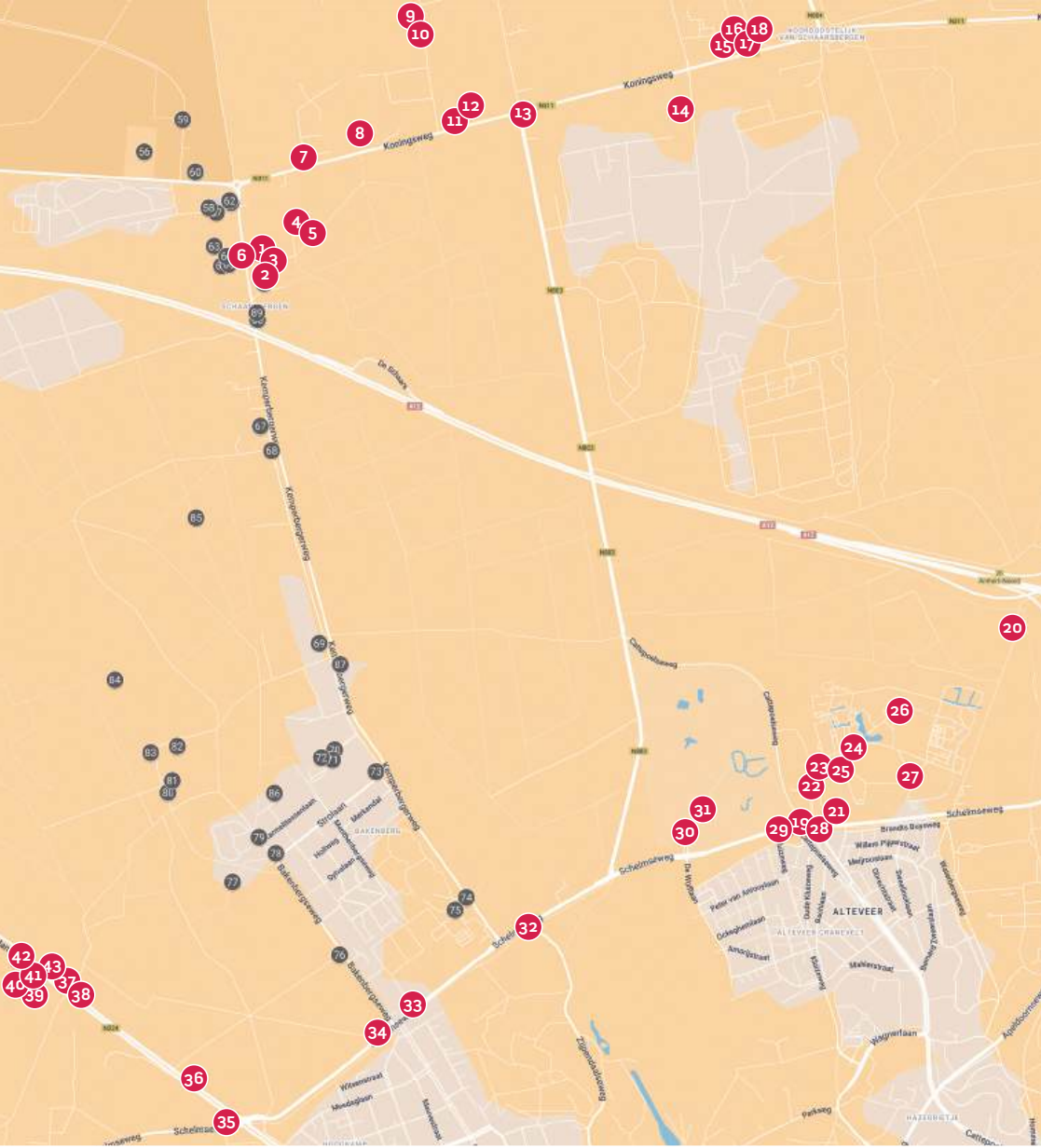

Hiermee zijn we echt aan het einde gekomen van deze zeer uitgebreide kunst- en cultuurroute. Zeer uitgebreid, zowel qua aantal objecten als qua lengte van de route.

We hopen dat je van deze kunst- en cultuurroute hebt genoten.

Legenda 1

1. Architect onbekend
2. Onbekend
3. Kristensen, Gunhild
4. Onbekend
5. Onbekend

6. Falise, Auguste
7. Diverse architecten
8. Schmale, F.W.
9. Onbekend
10. Heijdelberger, L.A.
11. Onbekend
12. Firma Klinghardt & Co
13. Onbekend
14. Haak, Lex
15. Vosman, A.J.M.
16. Winter, Jan de
17. Onbekend
18. Vosman, A.J.M.
19. Jacobs van den Hof, Gijs
20. Enklaar, ir. J.
21. Onbekend
22. Verberne, Dirk
23. Architectenbureau MECANOO
24. Geurtjens, Leo
25. Avest, Alphons ter
26. Onbekend
27. Symons, Jerome
28. Onbekend
29. Onbekend
30. Spacecowboys (Paul Keizer en Albert Dedden)
31. Speyart van Woerden, Eduard L.W.R. baron
32. Sciola, Pinuccio
33. Friedhoff, G.
34. Onbekende architect
35. Couzijn, Wessel
36. Onbekende architect
37. Onbekende architect
38. Onbekend
39. Onbekende architect
40. Onbekende architect
41. Gubbels, Klaas
42. Onbekend
43. Onbekende architect

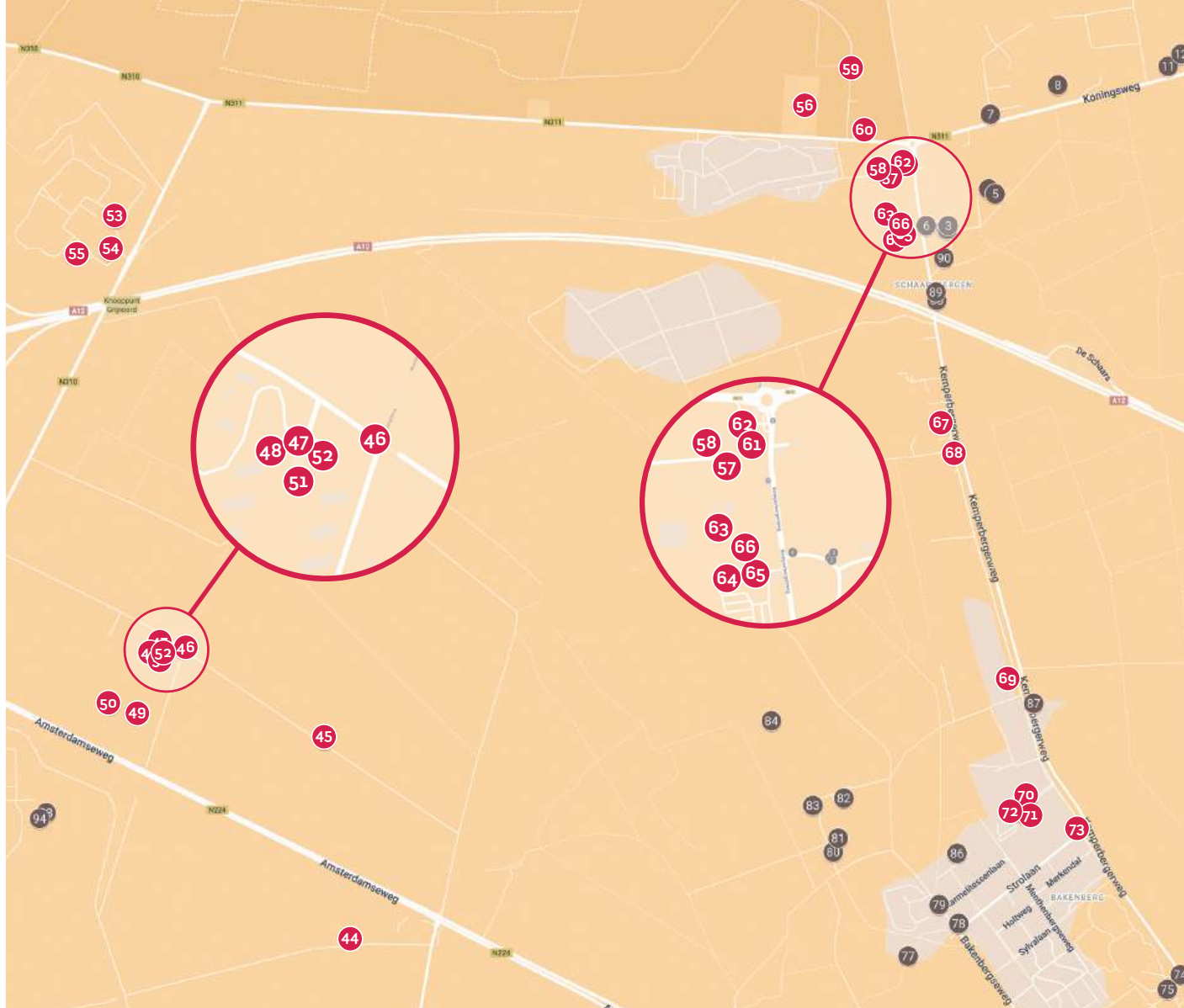

Scan de QR code
met je mobiel!

Legenda 2

- 44. Onbekend
- 45. Onbekend
- 46. Onbekend
- 47. Appel, Karel
- 48. IJssel, Aart van den
- 49. Zegers, Jacky
- 50. Dokkum, Onno van
- 51. Rooijackers, Rudi
- 52. Gomes, Karel ?
- 53. Smits, A.P.
- 54. Efteling decorbouwers
- 55. ROC A12
- 56. Onbekend
- 57. Onbekend
- 58. Onbekend
- 59. Kropholler, A.J.

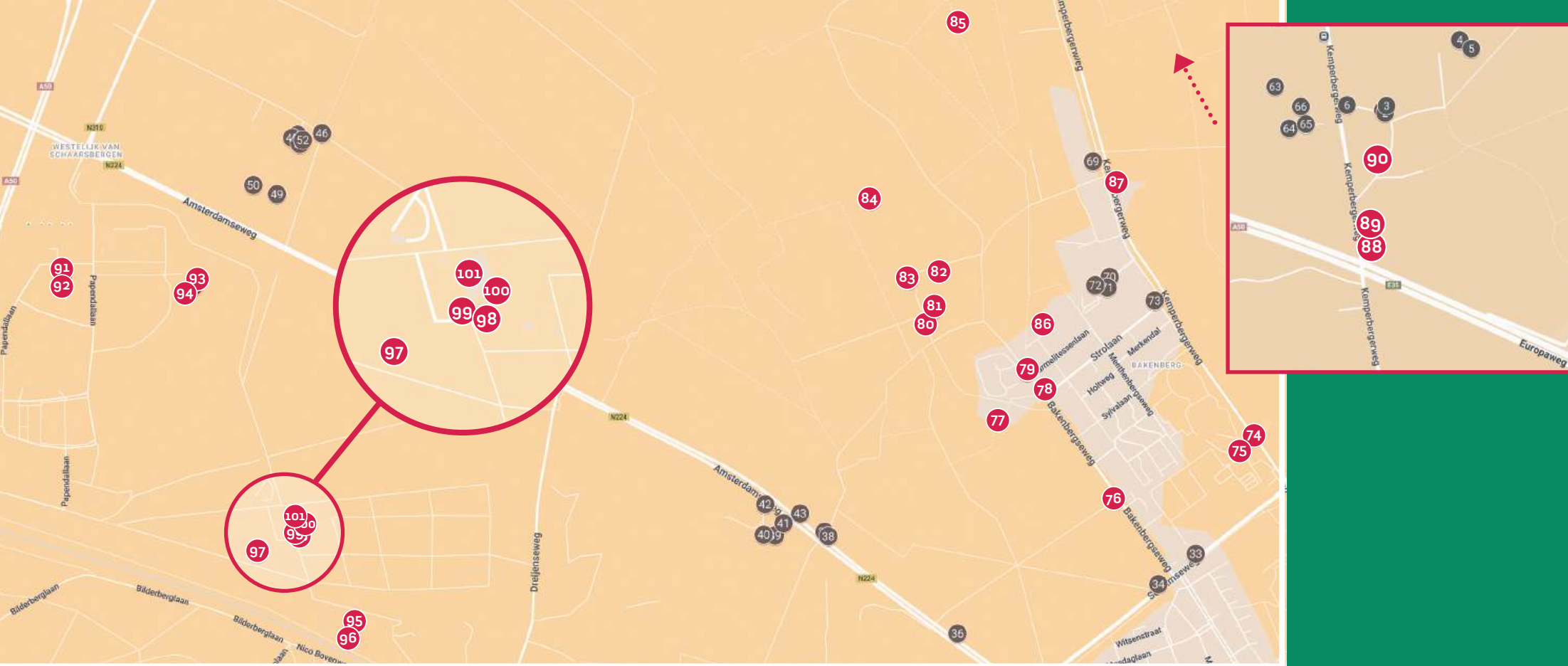

- 60. Onbekende architect
- 61. Biesen, Johan van
- 62. Onbekend
- 63. Onbekend
- 64. Verhoeven, J.
- 65. Sterman, Joep
- 66. Doorenweerd, Jeroen
- 67. Beumer, G.J. / Hagenbeek, C.J.
- 68. Arnhemsche Waterleiding-Maatschappij
- 69. Hols, M.J.
- 70. Architect onbekend
- 71. Tolman, Ronald
- 72. Tolman, Ronald
- 73. Verhoeven, B.

Scan de QR code
met je mobiel!

Legenda 3

74. Onbekend	84. Becking, Pauline	94. Onbekend
75. Gubbels, Klaas	85. Onbekend	95. Onbekend
76. Onbekend	86. Wielders, J.	96. Heine, Tony
77. Architectenbureau Feenstra	87. Onbekende architect	97. Koster, Kees
78. Onbekende architect	88. Onbekend	98. Berg, Marleen B.
79. Onbekend	89. Richter, L.G. (architect pand)	99. Verschuyt, E.
80. Zweden, Johan van	90. Onbekend	100. Grosfeld, G.
81. Onbekende architect	91. Onbekend	101. Verschuyt, E.
82. Onbekende architect	92. Onbekend	
83. Wesselink, H.W.	93. Teugels, Mariette	

Scan de QR code
met je mobiel!

Colofon

Tekst:

Theo Brink (advies van Roel Hofman en Hans Timmerman)

Fotografie:

Theo Brink, foto 12 is uit 2016 van Bureau Helsdingen, foto 64 is van NIPV

Routetesters:

Jolanda de Haan, Maarten de Haan, Han Savelkoel, Louis Verhaar

Vormgeving:

Marieke Philipsen, Rozet

Drukwerk: Drukwerkdeal

Deze route kwam tot stand dankzij Vereniging Schaarsbergen (Dorpsraad Schaarsbergen), TLO Noord-West, Rozet en Stichting Kunst in de Publieke Ruimte in Arnhem.

Eerder verschenen in deze wijkenreeks:

- Elderveld-Schuytgraaf, december 2020
- Velperweg e.o., september 2021
- Burgemeesterswijk, november 2021
- St. Marten / Sonsbeek, februari 2022
- Rijkerswoerd, september 2022
- Arnhem-West, december 2022
- Vredenburg / Kronenburg, april 2023
- Geitenkamp en Monnikenhuisen, september 2023
- Malburgen, november 2023
- Alteveer / Cranevelt, december 2023
- Arnhemse Broek, maart 2024
- De Laar, maart 2024
- Klarendal, oktober 2024
- Elden, december 2024
- Spijkerkwartier, augustus 2025.

Eerder verschenen in de themareeks:

- Religieus Erfgoed Arnhem, september 2024
- WOII-herinneringen Arnhem, september 2024
- Draaiboek Arnhem - Westervoort / Westervoort - Arnhem, mei 2025.

www.arnhemsekunst.com

Disclaimer

Deze kunst- en cultuurroute is in de zomer van 2025 ontwikkeld. Alle informatie is zo nauwkeurig mogelijk samengesteld. Wijzigingen zijn voorbehouden en aan deze kunst- en cultuurroute kunnen geen rechten worden ontleend.

